

DE BELGISCHE KATHOLIEKE
LANDBOUWPOLITIEK VOOR DE
EERSTE WERELDOORLOG (*)

door

Leen VAN MOLLE

Aspirante aan het N.F.W.O. — K.U. Leuven

---

*“Etre paysan, ce n'est pas
un métier, c'est un état”*

Sinds het midden van de XIXde eeuw neemt het aandeel van de landbouw in het economisch leven constant af. De literatuur stelt

(*) In samenvatting voorgedragen voor de Sectie Geschiedenis op het 32ste Vlaams Filologencongres te Louvain-la-Neuve, 18 april 1979. Mijn oprechte dank gaat naar Prof. Dr. E.H. KOSSMANN, Prof. Dr. J. CRAEYBECKX en Dr. K. VERAGHTERT voor hun waardevolle suggesties en aanmerkingen bij deze tekst, en naar Prof. Dr. L. WILS voor zijn jarenlange gewaardeerde begeleiding bij ons onderzoek.

Selectieve bibliografie :

P. BARRAL, “Les mouvements agrariens de l'ère industrielle (jusqu'à la seconde guerre mondiale)”, *Revue historique*, 1964, 232, p. 299-330; P.J. BOUMAN, “Maatschappelijke toestanden op het Nederlandse platteland, 1795-1940”, in Z.W. SNELLER e.a., *Geschiedenis van de Nederlandse landbouw, 1795-1940*, Groningen, 1951, pp. 27-51; G. BRAIVE, “Le monde paysan belge de 1830 à 1870”, *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, III, 1972, 1-2, p. 171-185; J. CRAEYBECKX, “De agrarische depressie van het einde der XIXe eeuw en de politieke strijd om de boeren”, *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, IV, 1973, 3-4, p. 190-230 en V, 1974, 1-2, p. 181-225; ID., “Les attitudes de la paysannerie de la fin du XVIIIe siècle à nos jours”, *Cahiers internationaux d'histoire économique et sociale*, 1976, 6, p. 182-225; J. DHONDT, “Exposé ayant servi d'introduction à la séance consacrée aux mouvements paysans au cours du Congrès international des sciences historiques tenu à Moscou en août 1970”, *Cahiers internationaux d'histoire économique et sociale*, 1976, 6, p. 90-119; J. GADISSEUR, “Contribution à l'étude de la production agricole en Belgique de 1846 à 1913”, *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*,

dat België ergens tussen 1865 en 1880 de overgang maakte van een agrarische naar een geïndustrialiseerde maatschappij. De landbouwcrisis van de jaren 1880-1895 heeft deze evolutie nog gevoelig versterkt. De agrarische beroepsbevolking daalde procentueel van 42% in 1846, 36% in 1880, 30% in 1890, tot 23% in 1910. Het belang van de landbouw in het globaal fysisch produkt (landbouw + nijverheid) liep over dezelfde periode tot minder dan de helft terug : van ca 75% in 1850, ca 50% in 1880 tot ca 30% in 1913 (1).

Lapidair uitgedrukt : aan het einde van de XIXde eeuw was de primaire sector in de nationale economie feitelijk secundair geworden.

De publieke belangstelling voor de landbouw verloopt tot op heden nochtans omgekeerd evenredig met zijn relatief belang. Hoe minder boeren, hoe minder landbouw, hoe meer aandacht eraan besteed wordt. De landbouw is blijkbaar nog niet adequaat geïntegreerd in de geïndustrialiseerde maatschappij. Ondanks de doorbraak van moderne technologie en mechanisatie, van toegepaste scheikunde en biologie, blijven er zich problemen voordoen van onevenwicht tussen vraag en aanbod. De lonen en werktijden in landbouw en industrie zijn nog niet evenwaardig. Het woord "boer" heeft nog altijd een pejoratieve ondertoon.

IV, 1973, 1-2, p. 1-45; P. KLEP, "De agrarische beroepsbevolking van de provincies Antwerpen en Brabant en van het Koninkrijk België, 1846-1910", *Bijdragen tot de geschiedenis*, 1976, 1-2, p. 25-29; C. LIS, "Proletarisch wonen in Westeuropese steden in de 19de eeuw : van wildgroei naar sociale controle", *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, VIII, 1977, 3-4, p. 325-363; H. MENDRAS, Y. TAVERNIER e.a., *Terre, paysans et politique. Structures agraires, systèmes politiques et politiques agricoles*, 2 dln., Parijs, 1969-70; H.J. PUHLE, *Politische Agrarbewegungen in kapitalistischen Industriegesellschaften*, Göttingen, 1975; M. SMETS, *De ontwikkeling van de tuinvijkgedachte in België. Een overzicht van de volkswoningbouw in de periode van 1830 tot 1930*, Brussel-Luik, 1977; J. VANDER VAEREN, *De voornaamste feiten uit eene eeuw geschiedenis van den Belgischen landbouw. 1830-1930*, Leuven, 1930; F. VERRIEST, "Joris Helleputte en het corporatisme", *Politica*, 1975, 3, p. 405-426.

(1) P. KLEP, *art.cit.*, p. 65-66; J. GADISSEUR, *art.cit.*, p. 32-38.

I. PROBLEEMSTELLING : "LE DEFI PAYSAN"

De analogie met de probleemstelling in een internationaal colloquium te Venetië in 1967 over de actuele landbouwproblematiek dringt zich op. Ook vandaag wordt in socialistische en kapitalistische geïndustrialiseerde landen meer dan evenredig aandacht besteed aan de landbouw.

"Le problème conduit à penser que la paysannerie lance un défi permanent à la société industrielle en refusant de suivre sa logique et de se laisser analyser dans les catégories pertinentes pour les autres secteurs de la société" (2).

In dezelfde zin kunnen we vanaf 1880 spreken van een "défi paysan", een uitdaging aan het regeringsbeleid. De landbouwcrisis stelde de regeringen voor cruciale economische en sociale moeilijkheden. Door overproductie op wereldschaal van de meest verbouwde landbouwproducten, daalden de marktprijzen. De landbouw bleek plots niet aangepast te zijn aan de structurele veranderingen die hij opgedrongen kreeg vanuit de geïndustrialiseerde maatschappij : de confrontatie met de wereldmarkt, mogelijk gemaakt door gemoderniseerd transport en daling van de transportkosten; interne schaalvergrotingen door mechanisatie en gebruik van toegepaste scheikunde en biologie. Niet-beschermen van de nationale markt betekende mogelijk het faillissement voor boeren, pachters en landarbeiders, met als gevolg werkloosheid en plattelandsvlucht. Voor de grootgrondbezitters betekende dit : waardevermindering van hun grondkapitaal en daling van de grondrente. Protectie zou echter de voedselprijzen kunstmatig hoog houden ten nadele van het al opstandige industrie-proletariaat en allicht ook repercussies hebben op de industriële uitvoer.

Ten tweede en simultaan deed zich een politieke crisis voor. Het opvallend succes van de socialisten in enkele industriële centra en vooral hun dreigende eis voor algemeen stemrecht met alle daaraan gekoppelde maatschappelijke veranderingen, verstoorde de traditionele politieke orde volledig. Terwijl de doctrinaire liberalen in een

(2) H. MENDRAS, Y. TAVERNIER e.a., *op.cit.*, dl. I, p. 19.

marginale positie werden verdrongen en de radicalen de socialistische beweging versterkten, werden de katholieken gegrepen door een mateloze angst. Zij reduceerden het socialisme tot een slogan : vernielen van de fundamentele waarden van de maatschappij, godsdienst, eigendom en vaderland. Nog vóór er in België ernstig van landbouwsocialisme sprake was, werkten zij al aan de consolidatie van het katholiek kiezerspubliek op het platteland. Hun electorale actie werd vergemakkelijkt door samenwerking met de aanwezige kerkelijke infrastructuur : kerk en partij hebben immers toch hetzelfde uitgangspunt. Op de Katholieke Congressen van Luik in 1886 en 1887 werden katholieke landbouwerssyndicaten expliciet aangeprezen als dam tegen het socialisme. Van socialistische agitatie op het platteland was vóór 1890 nochtans maar zeer sporadisch sprake en het duurde tot december 1893 vooraleer de B.W.P. zich in een buitengewoon congres te Brussel over het opstellen van een landbouwprogramma beraadde (3).

De boer werd dus voor 't eerst een politieke sleutelfiguur : naargelang de aard en het succes van de landbouwpolitiek kon de ganse economische, sociale en politieke orde veranderd; de toekomst van én de landbouw, én de industrie, én de partijverhoudingen stond op het spel.

Hoe werd deze uitdaging beantwoord vóór 1914 ? De feiten zijn in grote lijnen gekend. Ca 1880 werd de landbouwcrisis in België manifest. In 1884 verloren de liberalen de nationale verkiezingen : van dan af tot 1914 zullen alle regeringen homogeen katholiek zijn en — aanvankelijk om aan de crisis het hoofd te bieden — een Ministerie van Landbouw inrichten, wat voordien nooit bestaan had. Het kaderpersoneel van dat ministerie werd overwegend gerecrueteerd aan de Hogere Landbouwschool van de Katholieke Universiteit van Leuven, wat betekent dat de Belgische landbouwpolitiek gedurende dertig jaar zal aanleunen bij hetzelfde katholiek denkcentrum.

De opeenvolgende katholieke regeringen hebben de landbouw opnieuw rendabel willen maken door : verruimen en verspreiden van de kennis (door eigen onderzoek, beroepsopleiding, vulgarisa-

(3) *Congrès des oeuvres sociales à Liège. 26-29 Septembre 1886*, Luik, 1886, p. 52-56. *Congrès des oeuvres sociales à Liège. Deuxième session, 4-7 Septembre 1887*, Luik, 1887, p. 98-102.

J. CRAEYBECKX, "De agrarische depressie...", 1973, p. 205-211.

tie enz.); creëren van de noodzakelijke wetgeving; moderne infrastructuur; financiering van alle initiatieven die in hun ogen aan de noden van de landbouw tegemoet schenen te komen.

Terwijl het ministerie van boven af de landbouwsector leidde, groeide min of meer van onderuit een sterk gediversifieerd net van bijna uitsluitend katholieke beroepsverenigingen. Naarmate zij in aantal en ledental toenamen, werden zij ook meer in rekening gebracht in het nationaal beleid. De meest invloedrijke daaronder is ongetwijfeld de Belgische Boerenbond, opgericht in juli 1890 en met hoofdzetel te Leuven. Hij is uitgegroeid tot de vereniging met het grootste ledenaantal : 56.246 aangesloten gezinnen (waarvan mogelijk meerdere leden beroepsactief waren) op het einde van 1914. Hij was de enige vereniging met nationale allures, hoewel het epitheton "Belgische" altijd eerder een vrome wens gebleven is : in het Vlaamse land had hij naar 1914 toe nagenoeg overal vertakkingen; in Wallonië is hij nooit noemenswaardig van de grond gekomen en in duitstalig België slechts na 1914.

De eigenheid van de Boerenbond verklaart zijn belang : hij wilde "alle" katholieke boeren integreren en vertrok daarom van een hiërarchische structuur : van de kleinste eenheid, de parochiale boerengilde, over kantonale, arrondissementele, provinciale tot nationale organisatie. Een geestelijke fungeerde als supervisor van het parochiale niveau, als "geestelijk bestierder, schrijver en penningmeester", tot het nationale, als "algemeen secretaris en proost". De verschillende onderafdelingen van gilden en bond omvatten alle aspecten van het boerenbedrijf : financiering (grond- en landbouwkrediet), verzekering (van oogst, veestapel, bedrijf en beroepspersonen), handel (aankoop en verkoop), beroepsopleiding, juridisch en technisch advies, sociale en morele begeleiding en beroepsverdediging op politiek vlak.

Kwantitatieve aspecten van de hedendaagse landbouwgeschiedenis staan sedert decennia centraal in de belangstelling van historici en economen. Het onderzoek naar het ideeëngoed is daarentegen duidelijk achterop geraakt. Alleen de feitelijkheden van de katholieke landbouwpolitiek zijn gekend, en nog in onvoldoende mate. Het onderzoek moet zich in de toekomst o.a. verder toespitsen op volgende vragen : welke visie op de toekomst van de landbouwsector ging achter de verschillende katholieke initiatieven schuil; waren er uiteenlopende strekkingen binnen het katholieke blok; welke was hun onder-

linge verhouding; welke strekking heeft de grootste politieke invloed kunnen laten gelden en waarom ?

II. METHODOLOGISCHE BENADERING

Dertig jaren katholieke landbouwpolitiek overzien is geen sinecure, omdat er eindeloos veel waardevol bronnenmateriaal bewaard is. Maar het is wel mogelijk er de fundamentele tendensen van bloot te leggen door volgende methode :

— ten eerste : opsporen van de meest representatieve milieus in het katholiek landbouwdebat;

— ten tweede : de stellingnamen van elk van hen analyseren aan de hand van de beschikbare bronnen;

— ten derde : die standpunten met elkaar confronteren om de onderlinge verhouding en de chronologische orde van afhankelijkheden vast te stellen.

Als uitgangspunt voor zulk selectief vergelijkend onderzoek weerhielden we volgende drie niveaus :

— niveau 1 : het officiële niveau; het standpunt nl. van de ministers van landbouw en van de katholieke volksvertegenwoordigers voor de periode 1884-1914;

— niveau 2 : de Belgische Boerenbond (1890-1914) of het standpunt van één vrije beroepsvereniging, dus in meerdere of mindere mate van de boeren zelf;

— niveau 3 : het standpunt van één autonoom deskundige van de Belgische landbouwsituatie, Emiel Vliebergh, vooral actief tussen 1902 en 1914 (4).

(4) Emiel VLIEBERGH (1872-1925) is opgegroeid in een landelijk milieu (Zoutleeuw, Gistel, Veurne en Eernegem), hoewel hij niet onmiddellijk van boerenafkomst is, veeleer kleine middenstand. De landbouwcrisis stond echter volop in de actualiteit toen hij zich in 1891 aan de Leuvense universiteit inschreef. Nochtans ging zijn belangstelling voor de landbouw eerder uit van een politieke, dan een agronomische motivatie : de angst voor de toekomst van de katholieke partij na de invoering van het algemeen meervoudig stemrecht. Zijn eerste vier boeken waren pamfletten naar aanleiding van verkiezingen, waarvan er twee gericht waren tot plattelandskiezers. Geleidelijk evolueerde hij : het hoofdaccent verschoof van politieke, naar sociaal-economische actie voor de boeren, zij het

De keuze van de drie vooropgestelde niveaus gebeurde bewust, omdat zij voldoende representatief en relevant zijn om de essentie van de katholieke landbouwpolitiek te achterhalen. In de parlementaire debatten komen de meningsverschillen tussen de partijen onderling en binnen één partij aan het licht. Maar de nationale politiek is altijd een compromis tussen tegenstrijdige krachten en belangen. Het feitelijke beleid is ten slotte maar deels uitdrukking van de onderliggende tendensen. De katholieke actie voor de boeren is dus zuiverder terug te vinden in de Boerenbond, die onmiddellijk in voeling stond met het landbouwersmilieu. Maar ook de Boerenbond moest rekening houden met de uiteenlopende belangen van verschillende streken, van verschillende landbouwersklassen (grootgrondbezitters, boeren, pachters en loonarbeiders) en van verschillende soorten producenten (van graangewassen, van vee, van groenten en fruit enz.). Vlieberghs standpunt in het landbouwdebat is uiterst interessant omdat hij zich maar uitsprak na origineel en veelzijdig persoonlijk onderzoek, en omdat hij door katholieke tijdgenoten als autoriteit aanvaard en geciteerd werd. Maar evengoed hier moet de vraag herhaald worden naar wat van Vliebergh uitging en wat communis opinio was.

De drie niveaus zijn geschikt voor vergelijking omdat ze aan elkaar verwant zijn en met elkaar vertrouwd waren, zodat zij hetzij

nadrukkelijk binnen hetzelfde katholieke kader. Na rechtsstudies (1891-1896) doceerde hij in Politieke en Sociale Wetenschappen met een vergelijkende studie over ruraal grondkrediet (1899), waarna hij zich beroepshalve met landbouw ging inlaten : als juridisch adviseur (1898) en later als ondervoorzitter (1917) van de Belgische Boerenbond, als hoogleraar aan de K.U. Leuven (1902) en door persoonlijke studie. Daarnaast bekleedde hij een vooraanstaande plaats in het Vlaamse cultuurleven en in de Vlaamse Beweging : als motor van de vereniging "Eigen Leven" (1900-1914), als redacteur van *Dietsche Warande en Belfort* (1900-1907), als voorzitter van het Davidsfonds (1911-1925) enz.

Cfr. E. VLIEBERGH (EV), *De Vlaamsche jongeling en zijne vijanden*, Gent, 1892; *De nieuwe kieswet en de kiezers*, Eernegem, (1893); *De boeren en de maatschappelijke zaak. Eene verhandeling over het heropheuren van den boerenstand*, (Schriften door het Davidsfonds uitgegeven, 86), Eernegem-Zoutleeuw, 1894; *Een woordje aan onze boeren*, (uitgegeven door het Sociale Comité van België), Brugge, 1895; *Le crédit foncier. Allemagne, France, Italie*, (Collection de l'École des Sciences Politiques et Sociales de l'Université de Louvain), Leuven, 1899.

konden samenwerken, hetzij zich tegen elkaar afzetten, waardoor ze elkaars doelstellingen verduidelijken. Vliebergh kende de Boerenbond van binnenuit : in 1898 werd hij er juridisch adviseur en lid van het hoofdbestuur. Helleputte en Schollaert, voorzitter en ondervoorzitter van de Boerenbond, waren tegelijkertijd volksvertegenwoordigers en beheerden vanaf 1907 afwisselend het Ministerie van Landbouw (5).

Vergelijken is nochtans zinvol want Ministerie, Boerenbond en Vliebergh zijn niet met elkaar te identificeren : Vliebergh had geen officiële vertegenwoordigende functie in de Boerenbond en was ook nog elders beroepsactief, zodat zijn standpunt niet noodzakelijk met dat van de Boerenbond samenviel; de Boerenbond zelf had via Helleputte en Schollaert wel een vaste voet in het parlement en occasioneel ook in de regering, maar beiden hadden nog andere belangen te verdedigen dan die van de Boerenbond en de landbouw alleen.

Welk bronnenmateriaal staat voor zulke vergelijking ter beschikking en over welke periode kan ze uitgevoerd ?

1. Vliebergh

Wat Vliebergh vóór 1902 over de Belgische landbouw gezegd en geschreven heeft kan moeilijk weerhouden worden. Hij haalde zijn wetenschap toen hoofdzakelijk uit het Boerenbond-milieu. Zijn veel geciteerd boekje *De boeren en de maatschappelijke zaak* (geschreven vóór 30.4.1893 en verschenen in 1894) bijvoorbeeld, is niet meer dan een verstandig samenraapsel van artikels uit het bondsblad *De Boer*. Na een reeks buitenlandse studiereizen van einde 1896 tot midden 1898 naar Duitsland, Zwitserland, Italië, Frankrijk, Engeland en Ierland en enkele jaren advocatuur voor de Boerenbond, begon hij in juli 1902 aan een groots opgezet en uniek onderzoek naar de sociaal-economische situatie van de boeren in vier Belgische landbouwstrekken : de Kempen, Haspengouw, de Ardennen en het Hageland. Hij gebruikte daartoe de werkwijze van de Franse socioloog Le Play en

(5) Ministers van Landbouw : J. HELLEPUTTE van 1.5.1907 tot 31.12.1907 en van 9.1.1908 tot 30.10.1908; F. SCHOLLAERT van 30.10.1908 tot 5.8.1910; J. HELLEPUTTE van 5.10.1910 tot 18.6.1911 en van 11.11.1912 tot 1.6.1918.

van de Duitse jonge "Historische Schule" die hem in Leuven door Victor Brants gedoceerd werd en waarmee hij in Berlijn van nabij kennis had gemaakt : inductief denken, interpretatie van de economische realiteit door historische en niet-economische factoren; gebruik van schriftelijke enquête, interview en archiefonderzoek. Ook de thematiek van deze vier streekstudies was geïnspireerd op buitenlands voorbeeld : een op gang zijnd onderzoek in het "Verein für Sozialpolitik" te Berlijn naar de rentabiliteit van kleine landbouwbedrijven in onderscheiden gewesten.

De Belgische overheid en het privé-initiatief hadden zich voorheen nagenoeg niet ingelaten met streekstudie. Alleen in de crisisperiodes 1840-1850 en 1880-1895 werden bepaalde regio's bestudeerd, en dan nog hoofdzakelijk vanuit landbouwtechnisch perspectief; niet vanuit sociaal-economisch perspectief. Tot de Belgische socialisten in 1896 op aanraden van Vandervelde monografieën begonnen te publiceren over de levenswijze in landelijke dorpen. Hun doel was electoraal : door het verspreiden van juistere informatie over de situatie op het platteland poogden zij het landbouwsocialisme theoretisch op punt te stellen en propagandisten te vormen. Vliebergh leverde het katholiek antwoord daarop : een eigen reeks monografieën, bekroond en uitgegeven door de Koninklijke Academie van België en ten dienste van het katholiek landbouwbeleid. Ze werden door ministers en volksvertegenwoordigers trouwens regelmatig geconsulteerd en geciteerd (6).

Deze vier boeken zijn voldoende volledig en origineel om vergelijking toe te laten met het standpunt van de Belgische Boerenbond en de Staat. We maakten aanvullend gebruik van andere artikels en boeken, geschreven na 1902 en vóór 1914; occasioneel ook van bewaarde brieven, verslagen van vergaderingen, van lezingen enz. Ook

(6) EV, *De landelijke bevolking der Kempen gedurende de 19e eeuw. Bijdrage tot de economische geschiedenis (K)*, Brussel, 1906; EV en R. ULENS, *La population agricole de la Hesbaye au XIXe siècle. Contribution à l'histoire économique et sociale (H)*, Brussel, 1909; EV en R. ULENS, *L'Ardenne. La population au XIXe siècle. Contribution à l'histoire économique et sociale (A)*, Brussel, 1912; EV, *Het Hageland. Zijne plattelandsche bevolking in de 19e eeuw. Bijdrage tot de studie der economische en sociale geschiedenis (Hg)*, Brussel, 1921.

Voor nadere gegevens verwijzen we naar een artikel dat we kortelings publiceren en dat zal handelen over de historiek van een eeuw studie van de Belgische landbouwstroken, met een preciese evaluatie van Vlieberghs bijdrage.

Vlieberghs *Beginnelsen van niet-technische landhuishoudkunde* en *Beginnelsen van Volkskunde* die beiden geschreven zijn tijdens de oorlog, maar volledig vanuit de vooroorlogse situatie en inzichten werden verwerkt. Het gaat hier om de enige werken waarin hij min of meer loskomt van het concrete om tot een synthese van zijn denkbeelden te komen.

2. Belgische Boerenbond

Van de eigenlijke briefwisseling van de Boerenbond is vooralsnog geen spoor. Ook van de inhoud van de wekelijkse vergaderingen van het Hoofdbestuur werd niets teruggevonden.

Het bondsblad *De Boer* is eigenlijk de enige continue bron voor de eerste 24 jaren Boerenbond-geschiedenis. *De Boer* verscheen maandelijks van 1891 tot 1904 en daarna elke week. De waarde van dat blad mag nochtans niet verabsoluteerd worden. *De Boer* nam duidelijk alleen op wat door alle leden mocht geweten zijn : ofwel werden zij op de hoogte gebracht van wat al gerealiseerd was, dus vaak maanden na het begin van de onderhandelingen; ofwel werd via het blad getracht op voorhand de leden te sensibiliseren voor een probleem waarrond later actie zal gevoerd worden. In beide gevallen is er dus een belangrijk tijdsverschil. Bovendien paste *De Boer* zich zoveel mogelijk aan het relatief lage begrips- en taalniveau van de lezers aan.

De Hoofdraad, statutair het hoogste beleidsorgaan, was samengesteld uit gedelegeerden van de verschillende provincies waarin de Boerenbond actief was. Delegatie mag echter niet letterlijk begrepen worden, want de aanstelling gebeurde meer dan eens van bovenaf. De Hoofdraad begon maar degelijk te functioneren na de opvolging van de eerste algemene secretaris Mellaerts in 1903 door Luytgaerens, die over veel meer organisatietalent beschikte. De raad vergaderde viermaal per jaar. Hoewel de heetste hangijzers daar behandeld werden en de meest besproken boerenproblemen er zeker aan bod kwamen, is zijn taak door het Hoofdbestuur dikwijls beperkt tot het goedkeuren van genomen beslissingen. Voorbereidende besprekingen, opstellen van statuten van nieuwe filialen enz. waren achter de rug vooraleer de Hoofdraad er zich kon over beraden. De belangrijkste initiatieven werden genomen aan de top, waar ook het ganse feitelijke beleid gevoerd werd. Hoewel er ook hier weerom een groot

tijdsverschil kan zijn tussen wat leefde bij het Hoofdbestuur en wat in de Hoofdraad besproken werd, zijn de notulen van zijn vergaderingen toch de meest directe en intieme informatiebron.

De jaarlijkse algemene ledenvergaderingen, die onder Luytgaerens ambtstermijn uitgroeiden tot massademonstraties, zijn interessant in zover ze weergeven wat naar buitenuit en naar de leden toe de hoofdbekommernis was van de bond. Voorzichtigheid is ook hier geboden : er kan een verschil zijn tussen datgene waarvoor de bond zegt te ijveren en wat hij concreet doet.

3. Parlement

De standpunten en de belangstelling van politici is best verwoord in de jaarlijkse debatten in de Kamer van Volksvertegenwoordigers naar aanleiding van de begroting van het Ministerie van Landbouw. Hier werken we met een steekproef : we selecteerden de debatten van 1905 t.e.m. 1909. Zij vormen een goed aansluitend geheel over vijf jaren wetgevende activiteit. Ze omvatten de ambtstermijn van drie verschillende Ministers van Landbouw : van der Bruggen (tot 12.4.1907), Helleputte (1.5.1907 tot 31.12.1908; 9.1.1908 tot 30.10.1908) en Schollaert (vanaf 30.10.1908), wat toelaat na te gaan welk voordeel de relatie met de respectieve ministers aan de Boerenbond bracht. Tijdens dezelfde periode had de Boerenbond onder impuls van Luytgaerens als standsorganisatie al een zeer behoorlijke aanhang en invloed, en had Vliebergh al met twee van zijn vier streekstudies naam gemaakt.

Tenslotte moet eigenlijk nog een vierde onderzoeksniveau gebruikt worden, ter controle van de drie voorgaande (Staat, Boerenbond en Vliebergh). Idealiter zou "de boer" zelf aan het woord moeten kunnen gelaten worden, wat uiteraard niet mogelijk is. Anderzijds is het geïsoleerd gebruik van studies als die van Vliebergh, van Vandervelde en van anderen als bron voor de sociale geschiedenis van de landbouw, een gevaarlijk procédé : het zijn studies van intellectuelen, die het platteland benaderen elk met zijn eigen ideologie. Werken door vergelijking van verschillende milieus is echter juist een controle : de ene verduidelijkt de doelstellingen van de andere, onwaarheden komen aan het licht en feiten worden vanuit verschillende gezichtshoeken aangebracht.

III. DE KATHOLIEKE LANDBOUWTHEORIE

1. Doel

In het stichtingsmanifest van de Boerenbond "Aan den Vlaamschen boerenstand" van 1.8.1890 en in de eerste nummers van *De Boer* werd gehamerd op de nood aan samenwerking ter verdediging van de economische beroepsbelangen en van de maatschappelijke orde, een verdedigingsreflex tegen het socialisme. In die crisissfeer werd de landbouwer meteen gepromoveerd tot fundament van de natie : "De boer brengt het voedsel voor zijne medeburgers voort; ... zijn gezond en onbedorven bloed belet de steden uit te sterven; wars van alle omwenteling, behoudsgezind uit natuur zelve van zijn bedrijf, is hij de onwankelbaarste steun van Staat en Troon, het oninneembaarste bolwerk tegen het vernielzuchtig socialismus; hij levert de talrijkste en krachtigste zonen aan het leger en het Vaderland, alhoewel hij ze het minst derven kan..." (7).

Dit was het uitgangspunt van de Boerenbond in 1890. Maar deze visie is evenzeer terug te vinden in de woorden van de minister van landbouw, Joris Helleputte, als besluit van het debat over de begroting van zijn ministerie in maart 1908 : "Patient dans le malheur, modéré dans le succès, âpre au travail, persévérant dans l'effort, modeste dans ses exigences, rebelle au découragement, le paysan a poursuivi avec sérénité la tâche qui lui est assignée par la Providence. Il a connu toutes les épreuves. Il a vu sa terre bouleversée, ses moissons incendiées, son foyer détruit. Rien n'a pu l'abattre. La tourmente passée, il a repris la charrue, il a creusé un nouveau sillon et de son même geste, si noble dans sa simplicité, il a semé le blé qui nourrit l'humanité. Aimons le paysan, messieurs, aidons-le, servons-le, c'est l'un des plus sûrs moyens de servir la patrie" (8).

(7) "Aan den Vlaamschen boerenstand", *De Boer*, 15.1.1891; citaat uit "Nieuwjaarswensch", *op.cit.*, 15.1.1892. De eerste woordelijke uitval tegen de socialisten komt voor in het tweede nummer van *De Boer*, 15.2.1891.

(8) *Parlementaire Handelingen. Kamer van Volksvertegenwoordigers (PHK)*, 18.3.1908.

En dezelfde argumentatie ligt nog steeds aan de basis van Vlieberghs denken, 25 jaren na de stichting van de Boerenbond. De landbouw moest blijven bestaan om "stoffelijke, gezondheids-, zedelijke, maatschappelijke, politieke en godsdienstige redenen" (9).

Hij stelde ten eerste, dat de boer altijd zal moeten instaan voor de voedselvoorziening. Hij geloofde niet dat een natie zich, ondanks de toenemende mogelijkheden van de wereldhandel, volledig kon en mocht afhankelijk maken van invoer uit het buitenland. Zonder de autarchie te willen idealiseren, scheen ze hem in de mate van het mogelijke aangewezen in het kader van de wisselende internationale verhoudingen.

Landbouw bleef ten tweede noodzakelijk omwille van de volkskracht. Het verhaal ging dat de boeren de meeste en de sterkste kinderen ter wereld brachten, de krachtigste soldaten en industrie-arbeiders leverden, wat trouwens nog gedeeltelijk bevestigd wordt door actueel onderzoek naar de socio-professionele spreiding van de "fysical fitness". De natie was toentertijd immers gebaat bij een zo groot mogelijke bevolking. Hoe meer inwoners, hoe meer fysieke weerstand tegen buitenlandse agressie : de boeren vormden dus de ruggegraat van het leger. Hoe meer intellectuelen ook : zoals Vliebergh de lof prees van de boeren, zo was hij zich ook zeer bewust van de aparte functie van de intellectuele elite. Hoe meer "goede karakters" ook : want die zouden uit kroostrijke gezinnen komen (10).

De primaire sector moest ten derde behouden worden om redenen van godsdienst en moraal. De boer was "in dagelijksche voeling met Gods blijde natuur" en daarom het fundament van het geloof. De Staat was dus in uitzonderlijke gevallen verplicht de verkoopprijs van de nationale landbouwproductie door protectie kunstmatig hoog te houden, zelfs ten nadele van het inkomen van de rest van de bevolking, als dat voor het in stand houden van een aantal boeren "in elke streek" noodzakelijk bleek (11). De boer was boven-

(9) EV, *Beginselen van niet-technische landhuishoudkunde met het oog op België en de ons omringende landen (BNTL)*, Leuven, 1920, p. IX.

(10) EV, *Beginselen van volkshuishoudkunde (BV)*, Brugge, 1920, p. 294-295. R. RENSON, "Sociokulturele determinanten van de somatische ontwikkeling, de motorische vaardigheid en het sportgedrag van 13-jarige Belgische jongens", *Hermes. Tijdschrift van het Departement Lichamelijke Opvoeding*, 1972-73, p. 5-19.

(11) EV, *BV*, p. 241-243; *BNTL*, p. IX.

dien minder bedreigd door zedenverwildering, alcoholisme, criminaliteit, luxe en andere kwaadaardige — en blijkbaar onvermijdelijke — nevenverschijnselen van de industrialisatie. Vliebergh gruwde van het neomalthusianisme, “le mal français”, waarvan hij bewust sporen zocht en vond in de bestudeerde landbouwstreken : in Haspengouw; in de Ardennen, vooral in de omgeving van Verviers, van “la ville balnéaire de Spa” en in het zuiden; ook in het Hageland bij de seizoenarbeiders die uit Wallonië terugkeerden. Daarom dreef de mogelijke steenkooluitbating in de Kempen hem ertoe op voorhand de plaatselijke clerus te waarschuwen tegen mogelijk zedenverval (12). Geboortebeperving was nadelig voor de enkeling, voor het gezin en voor de samenleving. Het stond voor hem vast dat de samenleving kon vergaan door zedenverwildering, zoals ook de steden en de industrie gedoemd waren uit te sterven, wanneer ze geen gezonde elementen meer konden onttrekken aan het platteland.

De landbouwbevolking bleek ten vierde constitutief voor het voortbestaan van de natie zelf. Men redeneerde : vermits de boer leeft *op* het land en *van* het land, zal hij zich altijd opstellen *voor* het land, voor de natie die zijn territorium, zijn eigendom beschermt. De katholieken hechtten een bijzonder grote waarde aan de consoliderende functie van de eigendom. De eigenaar, de middenstander, remt alle revolutionaire bewegingen af om zijn eigen positie niet op het spel te zetten. Een typisch voorbeeld daarvan ligt in volgende uitspraak van Vliebergh : een “boer” die “eigenaar” is, noemt hij een “deftig burger”. Hij — en niet alleen hij — verbindt grondkapitaal met sociale status en zedelijke waardigheid (13).

Tot slot was het behoud van de primaire sector noodzakelijk voor de katholieke partij. Die éne partij was voor de boer immers de behoeder van godsdienst, eigendom en vaderland. En omgekeerd : met de electorale steun van de boeren stond of viel de overheersende positie van de partij in het staatsbestel. Hiermee is meteen de essentie gevat van het uitgesproken antisocialistisch karakter van de katholieke landbouwpolitiek : het socialisme was antigodsdienstig, collectivistisch en vaderlandsloos; het katholicisme was het omgekeerde. Het landbouwbeleid werd duidelijk in functie gesteld van de verde-

(12) EV, K, p. 171; H, p. 72, p. 142; A, p. 74; Hg, p. 62, p. 170-171; “De toekomst onzer Kempen”, *Hooger Leven*, 1907, 19, p. 1.

(13) EV, K, p. 100; BNTL, p. 91.

diging van godsdienst en partij. Vanwaar Vlieberghs omgekeerde definitie van de Belgische Boerenbond in 1924 : “één der machtigste katholieke (merk op : hij schrijft niet “economische”) instellingen van 't land” (14).

Vliebergh, Boerenbond en Ministerie van Landbouw pleitten in een periode van continue afname van de agrarische beroepsbevolking voor een politiek van consolidatie : behoud van een natuurlijk en noodzakelijk overschot aan boeren. De motivatie daarvan kende gedurende 25 jaren geen evolutie. Van de vijf genoemde argumenten ten voordele van het behoud van de primaire sector (voedselvoorziening, volkskracht, godsdienst en moraal, vaderland en partij) is uiteindelijk alleen het eerste van economische aard. En allicht weegt dit argument nog het minst zwaar : vanaf de overvloedscrisis van 1880-1895 is het voedselaanbod in België nooit meer ernstig tekort geschoten. Het katholiek landbouwbeleid is dan ook op de eerste plaats ingegeven door sociale, godsdienstige en partij-politieke overwegingen.

2. Middel

Standshoud was het doel, de standshvereniging op vrijwillige basis scheen in 1890 — gezien het tijds kader — daartoe het aangegeven middel. De meeste katholieken leefden nog met anti-etatistische gevoelens, overgehouden aan de liberale regeringsperiode en opnieuw versterkt door de sociale onlusten en de angst voor de socialistische klassenstrijd. Een gedecentraliseerde corporatistische werkwijze was daarom uitstekend aangepast : ze liet toe binnen de enge grenzen van een parochie de nodige beroepsvorming bij te brengen en sociale controle uit te oefenen, waardoor klassenverzoening en godshdienstzin in de hand werden gewerkt.

Klassensvereniging en verzoening stonden centraal in 1890 : de Boerenbond richtte zich bewust tot “alle vlaamsche landbouwers en grondeigenaars, groote en kleine, om gezamenlijk te werken voor de gezamenlijke beroepsbelangen”. Maar het moet benadrukt dat hij

(14) EV, “Ontstaan en eerste jaren van den Belgischen Boerenbond”, *Dietsche Warande en Belfort*, 1924, p. 708.

ervan uitging dat elke klasse daarbij haar specifieke taak en belangen zou behouden : de gilden verenigden boeren, werden geleid door priesters en gepatroneerd door grootgrondbezitters. Voor de geestelijkheid betekende dit het voortzetten van haar taak van het beoefenen der christelijke naastenliefde; voor de grootgrondbezitter een nieuwe zingeving aan het beheer van zijn grondkapitaal; voor de individuele boer was de associatie een redplank in de economische nood-situatie. De paternalistische ondertoon was duidelijk : "De groote grondeigenaars die door hunne inkomsten een onafhankelijk bestaan genieten, hebben ook den edelen kristen plicht hunnen invloed, hunne onafhankelijkheid, hunnen ledigen tijd en hunne kennissen te besteden aan het welzijn van hunnen evenmensch..." (15).

Maar paternalisme was niet te vermijden : mogelijk was het deels ingegeven door eigenbelang, maar het kwam vooral terecht tegemoet aan de onbekwaamheid van de boeren zelf (16).

Ook dit corporatistisch ideaal nam Vliebergh volledig over. In 1894 noemde hij de "herinrichting der oude gilden" die eigen zijn aan het "kristen vlaamsch karakter", een "vreedzame oplossing van het maatschappelijk vraagstuk" (17). Die oplossing bleek echter van voorbijgaande aard. Het politiek corporatisme, verdedigd door Helleputte, werd in 1893 afgewezen ten voordele van het algemeen stemrecht. Vliebergh zelf heeft dat stelsel trouwens alleen in 1893 verdedigd, als een ideaal voor de verre toekomst; daarna nooit meer. Helleputte daarentegen bleef tot einde 1899 door oppositie tegen de invoering van de evenredige vertegenwoordiging, hopen op politieke standenvetegenwoordiging. Maar ook het economisch corporatisme was in Vlieberghs ogen al eerder achterhaald : hij verdedigde in 1895 gescheiden vakbonden voor patroons en arbeiders en de verplichte vakvereniging in de industrie (18). Maar — merkwaardig genoeg — niet in de landbouw : daar moesten eigenaars, boeren, pachters en loonarbeiders samenwerken. Hij reageerde vooral tegen aparte vakbonden voor landarbeiders, hoewel hij dat erg zwak motiveerde : ze zouden te veel verspreid leven en zinloos zijn omdat elke landarbei-

(15) "Boeren nood en Boerenbond", *De Boer*, 15.1.1891.

(16) P. BARRAL, *op.cit.*, p. 299-330.

(17) EV, *De boeren en de maatschappelijke zaak*, p. 20-21, p. 46-47; *De nieuwe kieswet en de kiezers*, p. 9.

(18) Privé-papieren, Verslagboek van de Vlaamsche Broederbond van Aarschot, toespraak van Vliebergh op 5.11.1895.

der toch ergens "boer" was of wilde worden (19).

De ware reden lag in een blijvende bezorgdheid om klassenverzoening, die blijkbaar niet meer te realiseren was in de secundaire sector, maar nog wel in de landbouw. In enquêtes stelde hij herhaaldelijk de vraag naar de verhouding tussen de verschillende landbouwersklassen en voor Haspengouw bovendien naar de relatie tussen Waalse en Vlaamse boeren. Hij legde tot 1914 sterk de nadruk op "l'influence sociale du propriétaire terrien" en kloeg het absenteïsme van de grootgrondbezitters aan : "ils n'arrivent pas à exercer sur les populations rurales le patronage nécessaire" (20). Het katholiek landbouwcorporatisme bleef constant een averechtse democratie.

Zo groot echter het belang gehecht aan het landbouwcorporatisme, zo klein bleef Vlieberghs vertrouwen in de Staat. In plaats van bijvoorbeeld op een staatsonderzoek naar de sociale situatie van de landbouwers aan te sturen, wat hij gemakkelijk via Helleputte kon bekomen, heeft hij steeds elk staatsinitiatief terzake afgewezen en geblokkeerd (21). Om sociale rechtvaardigheid te verwezenlijken oordeelde hij dat de Staat "mag" tussenkomen, hoewel hij "voor de mindere standen" eerder geloofde in het effect van samenwerking dan van interventie. Alleen voor het behoud van de noodzakelijke boerenstand "moet" de Staat desnoods ingrijpen (22).

3. Reikwijdte

Aanvankelijk preciseerde de Boerenbond niet wie hij eigenlijk wilde verenigen. Hij richtte zich tijdens de eerste jaren tot "allen", tot "groten, middelmatigen en kleinen", vermeldde wel expliciet grootgrondbezitters en pachters, maar niet de verschillende categorieën van loonarbeiders, die toch ook beroepshalve met landbouw bezig waren. Hij wilde blijkbaar een 'boeren'-bond zijn, voor de grootste boeren tot de kleinste pachters, maar geen 'arbeiders'-bond. Het

(19) EV, *BNTL*, d. 475.

(20) EV, *De boeren en de maatschappelijke zaak*, p. 22; K, p. 73; H, p. 61; A, p. 31, p. 127; *BNTL*, p. 194, p. 429.

(21) Cfr. (6).

(22) EV, *BV*, p. 6, p. 19; *BNTL*, p. 240.

was een evidentie dat de landarbeider, die geen bedrijfsverantwoordelijkheid droeg, buiten het begrip boeren viel.

Vliebergh zelf argumenteerde ruimer. Geïnspireerd door de onderzoeksthematiek van het "Verein für Sozialpolitik" waarmee hij in december 1896 in Berlijn kennis maakte, schreef hij nog dezelfde maand een artikeltje in *De Boer* over de rentabiliteit van kleine hoeven (23). Dit werd van dan af het hoofdthema van zijn publicaties. Op economische gronden poogde hij te bewijzen dat kleine hoeven minstens even rendabel waren dan grote. Daarmee kwam hij tegemoet aan de bestaande toestand, want de kleine bedrijven waren een typisch Belgisch fenomeen, en aan het ideaal van het behoud van een zo groot mogelijke boerenstand. Ten tweede gaf hij daarmee een antwoord op het socialistisch collectivisme. Tot omstreeks 1900 scheen hij daar erg voor bevreesd en dacht hij voortdurend in termen van anti-socialisme. Bij het verschijnen van *La propriété foncière en Belgique* van Vandervelde in 1900, kon hij nuchter oordelen over de wetenschappelijke waarde ervan (24). Hij was ervan overtuigd dat de rentabiliteit van kleine landbouwbedrijven niet op de eerste plaats door politieke, maar door gildenwerking kon opgedreven. En hierin lag een tweede confrontatie met het socialisme, nl. met een reformistische groep die vooropstelde dat de associatie onrechtstreeks zou leiden tot collectivisme. Die fractie maakte op Vliebergh beslist minder indruk dan de revolutionaire groep, omdat hij de morele werking van de gilden krachtig genoeg achtte (25).

Rond 1900 verruimde zijn pleidooi voor kleine bedrijven gaandeweg tot een pleidooi voor kleine eigendom. Studie over landelijk grondkrediet had hem allicht doen bezinnen over de maatschappelijke functie van de eigendom. Hij aanzag ze als een waarborg voor orde en vrede, een middel tot zelfstandigheid en vrijheid, een natuurrecht. Wie zelf bezit, werkt beter. Op staatsvlak betekende dit : hoe meer zelfstandige burgers, hoe meer welvaart. Maar niet alleen welvaart, ook welzijn : eigendom maakt de mens tot burger; zelfstandig-

(23) EV, "Kunnen de kleine hoeven met de groote wedijveren", *De Boer*, 1896, 12, p. 178-183.

(24) EV, "La propriété foncière en Belgique. Notice bibliographique", *Revue générale agronomique*, 1901, 6, p. 238-240; "La propriété foncière en Belgique", *Revue sociale catholique*, 1900-01, p. 241-254.

(25) EV, "Le socialisme agraire", *Revue sociale catholique*, 1900, p. 121-126, p. 141-148, p. 187-194, p. 257-266, p. 289-296, p. 330-340; *op.cit.*, *Revue générale agronomique*, 1900, 11-12, p. 532-536.

heid is een promotie én op de maatschappelijke ladder én in zedelijke waardigheid. In één woord : het middenstandsideaal (26).

Het eigendomsverlangen was echter allerminst kunstmatig ingeplant, maar de bevestiging van een bestaande droom. Tijdens de feodaliteit vonden de boerenfamilies voldoende levenszekerheid in de erfpachten en in de bescherming van de feodale heer. In de XIXe eeuw werd sparen een noodzaak en eigendomsverwerving een levensfinaliteit. Vliebergh stelde zelf bij al zijn streekstudies een oneindig grote "grondhonger" vast. Soms zelfs in overdreven mate : boeren die steeds opnieuw lappen grond kochten, nooit kapitaal overhielden om ze fatsoenlijk te bewerken en heel hun leven in zwarte armoede doorbrachten. De prijs van absurd kleine percelen lag in dichtbevolkte streken daarom relatief veel hoger, dan die van behoorlijke stukken. Boeren, pachters, landarbeiders, kleinhandelaars uit de dorpjes en ambachtslui verdrongen er elkaar voor elk vrijgekomen stukje grond. Maar die lapjes vervulden een bijzonder belangrijke functie, vooral ten aanzien van de loonarbeiders. Zij volstonden niet om een gezin te onderhouden, maar vormden een onweerstaanbare band tussen de loonarbeider en het platteland. Zij bewerkten het fenomeen van "exode rural avec esprit de retour". Ten tweede vervaagden zij het klasse-onderscheid tussen eigenaars, pachters en landarbeiders. Met voldoening merkte Vliebergh steeds op dat er in de landbouwsector geen klassen meer bestonden, dat iedereen eigenaar was, dat elke 'landarbeider' een 'boer' was (27).

Het bleef niet bij een vaststelling : in functie van het standsbehoud drong hij er op aan deze tendens te versterken, wat betekent én pachters, én loonarbeiders te "verheffen" tot eigenaars of middenstanders. Vooral zijn stellingname ten opzichte van de landarbeiders is verhelderend (28). De loonarbeiders vormden het losse element in de standsorganisatie. De loonband was immers de enige band met het landbouwberoep en gezien de grote aantrekkingskracht van de industriële lonen was die band zwak, té zwak. Vliebergh wees zelf herhaaldelijk op de plattelandsvlucht onder druk van de hoge lonen in stad en fabriek. Door de landarbeider grond te bezorgen kon hij best onttrokken worden aan die druk en definitief aan de boerenstand gebonden.

(26) EV, *BNTL*, p. 91, p. 467; *BV*, p. 40-43, p. 316.

(27) EV, *K, H, A, Hg, BNTL, passim*.

(28) EV, *H*, p. 168 : "De beste wijze om verbetering te brengen in den toestand van den landwerkman is hem gemakkelijker land verschaffen".

Theoretisch wilde men dus de winstmarge van zoveel mogelijk landbouwbedrijfjes opdrijven en de definitieve binding van de boer met het beroep verzekeren, zo mogelijk door hem eigenaar te maken. Zuiver economisch gezien was dit een absurde opgave : in België was de landbouwgrond al extreem versnipperd, was de bedrijfsgrootte gemiddeld kleiner dan waar ook ter wereld en werd het overgrote deel van de bedrijven in pacht uitgebaat. Sociaal gezien was dit echter een zeer zinvolle taktiek. Het was duidelijk dat de exodus van platteland naar stad een onomkeerbaar proces was. Maar door het overleven van het kleinbedrijf te rekken, door de kleine rurale middenstand tijdelijk te versterken, kon de overhaaste en noodlottige ontvolking vermeden worden en kon de geleidelijke overgang voorbereid.

IV. HET LANDBOUWBELEID

Kan heel het praktisch landbouwprogramma dat Vliebergh, Boerenbond en katholieke volksvertegenwoordigers vóór 1914 verdedigd hebben, verklaard worden vanuit het grondmotief : in stand houden en doen toenemen van het aantal kleine landbouwuittelingen en -eigendommen ? Dat grondmotief mag uiteraard niet beschouwd worden als een geïsoleerd gegeven, maar hoort in meerdere of mindere mate toe aan een grote of kleine groep. Methodologisch is het echter onmogelijk de grenzen van een idee, van een abstractie, in tijd en ruimte nauwkeurig af te lijnen. Daarom moet teruggekeerd naar concrete gegevens : door wie werden de maatregelen, noodzakelijk om dat motief waar te maken, voorgesteld en verdedigd, wanneer en in welke mate ? Wie bestreed ze en waarom ?

In de optiek van het behoud van een zo groot mogelijke onafhankelijke boerenstand, onderscheiden we drie categorieën van doelstellingen : fiscale tegemoetkomingen, landbouweconomische en -technische oriëntatie, sociale bescherming. Voor elke doelstelling weerhielden we enkele type-eisen, waarvan telkens de historiek op drie niveaus (Vliebergh, Boerenbond en Parlement van 1905 t.e.m. 1909) wordt onderzocht en hun onderlinge verhouding.

Het bevoordeligen van de kleine eigenaars als dusdanig, was bevestigd als idee in gans het katholieke blok aanwezig. Niemand heeft

deze tendens ooit tegengesproken. Helleputte, een subliem redenaar, heeft haar in een emotionele discussie met een socialist in 1908 prachtig verwoord : "Votre programme tend à faire de tous les propriétaires des ouvriers; le nôtre, à faire de tous les ouvriers des propriétaires" (29).

De katholieke volksvertegenwoordigers argumenteerden dat het behoud van de "classe des petits propriétaires" voor de natie "le maintien de la paix publique" en voor het individu "le bonheur familial" betekende.

De B.W.P. heeft deze politiek fundamenteel in vraag gesteld, niet alleen omdat ze ideologisch met het eigendomsbegrip worstelde, maar ook uit sociale overwegingen. Ze minimaliseerde de betekenis van de eigendom, wanneer die alleen ten koste van té hard werken kon verworven worden. Waarop Helleputte gevat antwoordde : "pauvre homme est riche chez soi" (30).

Hoe schrijnend de werkelijkheid achter deze boutade was, toonde Vliebergh voldoende aan waar hij de overdreven grondhonger vaststelde. Aanvankelijk sprak hij zich vrij genuanceerd uit tegen grondversnippering. In 1894 reageerde hij tegen het "noodlottig verbrokkelen van onzen middelmatigen grondeigendom". In 1897 meende hij "dat in 't algemeen voor de zuivere opbrengst de kleine hoeven niet moeten onderdoen". Maar naarmate zijn opinie over het kleinbedrijf vaste vorm aannam, radicaliseerde zijn programma. In het toenemen van het aantal kleine uitbatingen vond hij het beste bewijs van hun rentabiliteit, wat hem tot het besluit bracht dat nog bestaande grote eigendommen best zouden verkaveld worden of in percelen verpacht. Hij rekende daarvoor op de goodwill van gemeentebesturen en grootgrondbezitters en benadrukte trouwens in zijn publicaties dat grondkapitaal meer opbracht wanneer het in kleine percelen werd verhuurd, omdat de pacht prijs daarvan hoger lag. Op zich is dat een duidelijke indicatie van de aard van Vlieberghs lezerspubliek ! In 1913 had zijn geloof in de mogelijkheden van het kleinbedrijf extreme vormen aangenomen. Als antwoord op de grote bevolkingsdichtheid van het Hageland, waar wekelijks het hoogste aantal sociale spoorabonnements verkocht werden en waar de grond al extreem verkaveld was, stelde hij een nóg grotere versnippering voor. Bedrijven van twee tot drie hectaren, die dankzij veeteelt voldoende groot

(29) PHK, 13.3.1908.

(30) PHK, 19.3.1908.

bleken om een gezin in leven te houden, wilde hij nog tot de helft herleiden (31).

1. Fiscaliteit

De meest directe wijze om de kleine eigendom te doen toemen, is hem fiscaal zoveel mogelijk te ontlasten.

a. Grondlasten

Daling van de grondbelasting stond centraal in het eisenpakket van de Boerenbond bij zijn stichting en bleef dat tot en met 1900 : nagenoeg op elke Algemene Vergadering werd die eis met klem herhaald. Vanaf 1901 echter heeft de bond geen enkele actie meer ondernomen om de verlaging te bekomen. Ook Vliebergh heeft na 1900 nooit nadrukkelijk gewezen op de té zware belasting van de grondeigendom. Hij stelde alleen vast dat in de Kempen de eigenaar de taks betaalde, in Haspengouw de pachter, en in het Hageland en de Ardennen de twee voorkwamen.

Nochtans werd in het parlement jaar op jaar door socialisten, liberalen, christen-democraten en uitzonderlijk ook door een paar katholieken steen en been geklaagd over de overbelasting van de onroerende goederen. De meerderheid heeft daar in de jaarlijkse debatten geen antwoord op gegeven. Mogelijk vreesde zij dat bij herziening van de grondbelasting, ook de herziening van de kadastrale waarde (bepaald in de periode 1849-1858) zou geëist worden, en die diende voor het toekennen van een supplementaire stem.

Hebben Vliebergh, Boerenbond en katholieke politici dus gezwegen om electorale redenen (32) ?

(31) EV, *De boeren en de maatschappelijke zaak*, p. 36; *De kleine hoeven in België (Davidsfondsmengelingen, 102)*, Leuven, 1897, p. 58-75; K, H, A, *passim*; "De kleine landelijke eigendom", *Dietsche Warande en Belfort*, 2e halfjaar, p. 1-25; Hg, p. 112, p. 113, p. 140, p. 194.

(32) EV, K, p. 76; H, p. 78; A, p. 89; Hg, p. 95.

Belgische Boerenbond (BB), Algemene vergaderingen van 1893, 1897, 1899 en 1900.

PHK, 4.5.1906; 14.12.1906; 26.7.1907; 5, 6, 12, 19, 20.3.1908; 18, 22, 23, 24.6.1909. Pépin, Van Langendonck, Vanderveelde, Demblon, Denis (B.W.P.); Buyl, Giroul (lib.); Gielen (kath.); Daens : woordvoerders.

b. Invoerrechten

Protectie van de nationale markt tegen de massale concurrentie uit het buitenland was in de crisis te verwachten. Nochtans heeft de wetgever verstandig gereageerd : hij heeft haast geen invoerrechten willen heffen op graangewassen, maar wel op vee, vlees en zuivelprodukten. Zodoende heeft hij de boeren bewust geheroriënteerd naar meer winstgevende culturen, die hij aanvankelijk door protectie van de grond wilde helpen. Deze situatie werd echter behouden tot 1914, toen ze in feite al voorbijgestreefd was. De vleesprijzen stegen zienderogen, omdat de vraag door de stijgende welvaart toenam en het aanbod in eigen land niet kon volgen. Bovendien groeide een gevaarlijke kloof tussen België en Nederland, waar de kwaliteit en de prijs van vee, vlees en zuivelwaren veel gunstiger evolueerde. Misbruiken waren dan ook niet te vermijden : jong Nederlands vee werd over de grens gesmokkeld, in België vetgemest en verkocht; Belgische boeren betaalden woekerprijzen voor Nederlandse kweekdieren.

Van alle discussiepunten in de landbouw, heeft het openen of sluiten van de grenzen voor buitenlands vee misschien het meest reactie uitgelokt. De liberalen — nog altijd vrijhandelsgezind — eisten vrije invoer. De B.W.P. eveneens : zij wilde een prijsdaling veroorzaken om het vlees als volksvoedsel ingang te doen vinden en tegelijkertijd aan de noden van de kleine boertjes tegemoet te komen door de aankooprijzen van buitenlandse kweekdieren te doen dalen. Een deel van de katholieke partij sloot zich om dezelfde redenen bij de oppositie aan. De anderen, waaronder van der Brugge, Helleputte en Schollaert, hebben altijd geweigerd de invoerrechten op vee te herzien en wel om drie redenen : 1) de volksgezondheid (t.b.c., mond- en klauwzeer e.d.) kon maar verzekerd worden na lange quarantaine aan de grens; 2) sluiting van de grenzen zou de beste methode zijn om de nationale veeteelt tot kwantitatieve en kwalitatieve verbeteringen aan te zetten; 3) de winsten van de kleine boer zouden door vrije invoer dalen. Het valt op dat beide groepen zich in het debat beriepen op het argument van de kleine landbouwer.

De Boerenbond en Vliebergh namen in dit geanimeerd debat vreemd genoeg geen stelling. Vanaf 1890 vormde het afdwingen van invoerrechten in het algemeen het hoofdthema op de jaarlijkse Algemene Vergadering : tot en met 1903 werd produkt per produkt een

soort ledenraadpleging gehouden over de gewenste tarieven. Van 1904 tot 1914 werd over invoerproblemen niet meer gerept (tenzij de invoer van vroege groenten en fruit naar aanleiding van de herziening van het handelsakkoord met Frankrijk in 1909 en 1910). Ook Vliebergh zweeg, hoewel hij zich over allerlei andere problemen rond de veeteelt uitsprak. Duidt dit zwijgen op onenigheid binnen de Boerenbond ?

Maar wiens standpunt Helleputte en Schollaert dan zo kategorisch verdedigd hebben, is onduidelijk : dat van de grote Westvlaamse veekwekers, die met vrije invoer niet zouden gediend zijn ? Hebben zij daarmee willen vermijden dat de Westvlamingen, die zich maar met moeite na 1900 bij de Boerenbond hebben willen aansluiten, zich opnieuw zouden afscheuren ? Dit blijft vooralsnog een open vraag (33).

c Erfrecht, overdrachtaks, registratierecht

Vliebergh heeft elke wet ter verlaging van de belastingen op aankoop, ruil of erfenis van onroerende goederen van minder gegoeden steeds als een weldaad aangeprezen (34). Het wedervaren van het wetsontwerp de Smet de Naeyer, neergelegd op 12.3.1903 is een interessante toetssteen voor de wil tot bevoordeligen van de kleine eigendom. Het ontwerp voorzag in de halvering van de registratierechten bij aankoop van elk onroerend goed met een maximale waarde van 10.000 frank (huis met bijhorende grond). De nieuwe wet zou van toepassing zijn voor kleine boeren, pachters en landarbeiders en de ganse kleine middenstand, die door de wet van 1889 op de arbeidershuisvesting uitgesloten waren vermits ze geen "arbeiders-certifi-

(33) EV, *BNTL*, p. 254.

BB, Algemene vergaderingen van 1893 t.e.m. 1903, 1909 en 1910; Hoofdraad, 13.4.1909.

PHK, 21.2.1905; 15, 23.6.1905; 25.4.1906; 3, 4.5.1906; 27.11.1906; 4.12.1906; 20.3.1907; 18, 19, 26, 30.7.1907; 4.2.1908; 6, 11, 18.3.1908; 11.2.1909; 31.3.1909; 30.4.1909; 18, 22, 29.6.1909; 1.7.1909. Pro vrije invoer : Van Langendonck, Berloz (B.W.P.); Persoons, Nolf, Peten, Buisset, Van Damme, Augusteyns (lib.); Van Brussel, Colaert, Raemdonck, Maenhout, Hendrickx (kath.); Daens. Contra vrije invoer : van der Bruggen, Helleputte, de Broqueville, Schollaert, Snoy, d'Huart, Thienpont (kath.); Buyl (lib.).

(34) Wetten van 17.6.1887; 9.8.1889; 20.11.1896; 21.5.1897; 26.5.1900; 15.5.1905.

caat” konden voorleggen. Op een klein onderdeel na (wet van 15.5. 1905) is het ontwerp de Smet de Naeyer nooit gerealiseerd geworden. Op 12.11.1912 heeft de christen-democratische Minister van Financiën Levie een gelijkaardig ontwerp ingediend, dat na de eerste wereldoorlog geleid heeft tot de oprichting van de Nationale Maatschappij voor Goedkope Woningen.

Het eerste ontwerp is in landbouwmilieus nochtans niet helemaal onopgemerkt voorbijgegaan. Vliebergh stelde het in 1904 voor op een algemene vergadering van de Middenkredietkas van de Boerenbond en schreef er een artikel over, waarin hij om volledige goedkeuring vroeg. De Boerenbond is daar nooit verder op ingegaan, hoewel het ontwerp op geen enkele wijze zijn werking zou schaden. Het duurde tot 1909 vooraleer het ontwerp tijdens het debat over de begroting van landbouw weer uit de schuif werd gehaald : Mélot, verslaggever van de commissie die de begroting onderzocht, riep de meerderheid én de oppositie op het onverwijld goed te keuren; uitgerekend één liberaal en één socialist reageerden gunstig.

Het was weerom Vliebergh die het ontwerp een paar dagen na het einde van het begrotingsdebat in de Boerenbond op tafel bracht. Hij viel zelfs scherp uit, dat “de Boerenbond en in ’t bijzonder de Hoofdraad zich te weinig bemoeid hebben met hetgene de wetgeving aangaat”. Tijdens de vergaderingen van de Hoofdraad van 14.7.1910 en 18.7.1912 en in een herdruk van het artikel van 1904, kwam hij op het probleem van het tekort aan goedkope woningen terug. Maar vóór het ontwerp Levie neergelegd was, ging van de Boerenbond geen enkele impuls uit. Slechts wanneer de wetgevende activiteit aan de gang was, drong hij een paar maal bij de Minister van Financiën aan op ruime toepasbaarheid ten voordele van de boeren (35).

(35) EV, “Le projet de loi de M. De Smet de Naeyer portant réduction des droits d’enregistrement et de transcription en faveur de la petite propriété”, *Revue sociale catholique*, sept. 1904, 21 p.; “Het wetsontwerp van Minister de Smet de Naeyer tot vermindering der rechten van registratie en van overschrijving ten gunste van den geringen eigendom. Voorgedragen op het Derde Vlaamsch Rechtskundig Congres te Gent (1904)”, s.l., (1904), 24 p.; “La petite propriété immobilière. Projet de loi portant réduction...”, *Etudes d’économie rurale*, Leuven, 1911, p. 26-47; “Le projet de loi Hollandais concernant l’obtention par les ouvriers agricoles de terre avec maison en propriété, ou d’une parcelle de terre en location”, *Revue sociale catholique*, maart 1912, 8 p.

BB, Algemene vergadering van de Middenkredietkas, 5.4.1904; Hoofdraad, 8.7. 1909, 14.7.1910, 18.7.1912, 9.1.1913, 25.6.1914.

PHK, 18, 23, 24.6.1909 : Mélot (kath.), Giroul (lib.) en Wauters (B.W.P.).

Het lijkt erop dat de Boerenbond zich, liever dan aan te dringen op staatsinterventie, terugtrok in interne werking : zijn afdeling grondkrediet, die overigens eind 1903 opgericht werd op initiatief van Vliebergh, kwam in zijn ogen blijkbaar voldoende aan dezelfde nood tegemoet. De katholieke volksvertegenwoordigers hebben de oprichting van een nationale maatschappij voor krediet aan de landbouw, een idee die af en toe door oppositieleden naar voren werd geschoven, trouwens ook niet ernstig overwogen (36).

d. Patentbelasting

Het enige fiscale luik waar de Boerenbond zeer gevoelig aan was, betrof de patentbelasting op zijn eigen verenigingen en afdelingen. Regelmatig werd aangeklaagd dat onrechtmatig of te veel belastingen moesten betaald worden. Vliebergh gold als autoriteit in deze juridische materie. Op zijn initiatief kon in 1904 bij de Minister van Financiën een verlaging van het patent op samenwerkende melkerijen bedongen worden (37).

2. Landbouweconomische en -technische oriëntatie, onderwijs en associatie

Conservatisme op gebied van maatschappelijke verhoudingen, nl. standsbehoud, betekende niet noodzakelijk conservatisme over de hele lijn. Vliebergh was onverdeeld gewonnen voor de hele gamma technische uitvindingen van zijn tijd, die hij ook op het platteland ingang wilde doen vinden :

— te beginnen bij de modernisatie van de boerderij, van het landbouwalaam, van de bewerkingstechnieken, graan- en zaadselectie, kunstmest, veeverbetering enz.;

(36) PHK, 1.5.1906 : Hambursin (lib.), 16.6.1909 : Van Langendonck (B.W.P).

(37) EV, "La caisse Raiffeisen et la patente", *Le Paysan*, 1899, 8, p. 180-183. BB, Algemene vergaderingen van 1894 en 1898; Hoofdraad, 14.7.1904, 24.2.1913.

- invoeren van een economische en marktgerichte bedrijfsvoering : boekhouding, afwegen van kosten en baten, marktonderzoek;
- aanleg van wegen, kanalen, spoor- en buurtspoorwegen; telefoon; fiets en auto; electriciteit; waterleiding;
- samenwerking van de landbouw met de verwerkende industrie, bijvoorbeeld in het Hageland : akkoorden tussen de tuinbouwers en de Leuvense conservenfabrieken.

Voor het opengooien van het platteland en de confrontatie met de stad schrok hij dus helemaal niet terug. Integendeel : hij schreef de opvallende welvaartsstijging in de Kempen en in de Ardennen grotendeels toe aan de ontsluiting. Ook de 'morele gevaren' leidden hem niet tot de reflex de boeren te willen isoleren : hoe vlotter de communicatie tussen stad en platteland werd, hoe meer de negatieve invloed van verblijf in de stad zou afnemen.

Onmiddellijk tijdens en na de landbouwcrisis werden van overheidswege die teelten bevorderd, die een grotere rentabiliteit verzekerden op kleine oppervlakten dan granen. Er was dus helemaal geen druk van beroepsverenigingen of parlementaire oppositie nodig om zulke politiek af te dwingen. Geen enkele liberaal of socialist heeft van 1905 tot en met 1909 trouwens aandacht gevraagd voor veeteelt of tuinbouw : er werd beslist genoeg voor gedaan.

In 1894 moedigde Vliebergh beiden aan, maar relativeerde hun belang. Veeteelt noemde hij een goede aanvullende inkomstenbron bij dalende rentabiliteit van de graangewassen, maar ze mocht niet veralgemeend worden omdat ze te weinig arbeidsintensief was en dus landvlucht zou veroorzaken. Voor tuinbouw had hij weinig oog : hij achtte er de Belgische bodem te goed voor en "boeren is nog wat anders dan groensels kweken" (38). Maar in 1910 vroeg hij zich af of de Ardeense boer zijn akkers niet beter zou omploegen om over te schakelen naar weiland en veeteelt; in 1913 raadde hij aan in het Hageland alleen nog aan tuinbouw te doen.

De katholieke overheid begon in 1884 met de organisatie van veewedstrijden, vakonderwijs, maatregelen om de hygiëne te verzekeren, stelde de wetgeving over koopvernietigende gebreken bij dieren op punt en keerde vergoedingen uit bij slachten van afgekeurd vee. In de Boerenbond nam de veeteelt van bij de aanvang een centrale plaats

(38) ARCHIEF NATIONAAL SECRETARIAAT VAN HET DAVIDSFONDS (ADF), Z DEV 516, EV aan (H. Vanden Abeele), 14.9.1901.

in : hij legde zich toe op veeverzekering, veekweek, vakonderricht, stalbouw en aankoop van veevoerders.

Het valt op dat zowel in de regeringspolitiek als bij de Boerenbond eerst de duurdere soorten aandacht kregen : runderen en paarden. Een voorstel op de Algemene Vergadering van de bond in 1904 om verzekeringen tegen sterfte van varkens aan te gaan, moest in 1905 herhaald worden; een voorstel in 1905 om geitenkweekbonden en geitenverzekeringen op te richten, leidde maar in begin 1907 tot de stichting van een eerste plaatselijke geitenverzekering. In Oosten West-Vlaanderen werkten — los van de Boerenbond — nochtans al tientallen geitenbonden.

Ook de groenten- en fruitteelt, die meer nog dan de veeteelt rendabel waren op kleine percelen, minder aanvangskapitaal vereisten, arbeidsintensief waren en binnen ieders bereik, werden vanaf 1907 duidelijk door het Ministerie en de Boerenbond op alle mogelijke manieren aangemoedigd. Op vraag van een aantal katholieke volksvertegenwoordigers in maart 1908 of er in het Ministerie van Landbouw geen aparte dienst ter bevordering van de tuinbouw kon opgericht worden, volgde de installatie van de Hogere Tuinbouwraad (K.B. van 29.10.1908) en de Dienst van Tuinbouwconsulenten (K.B. van 9.11.1909). De Boerenbond startte, na wat gesukkel om een geschikt personeelslid te vinden, op 6.12.1910 met de Belgische Hoveniersbond (39).

Het vakonderwijs in schoolverband, adultenonderwijs, landbouwvoordrachten, ambulante lessenreeksen enz. werden eenvoudigweg aan de betrokken ministeries overgelaten. De overheid zag het sociaal en economisch belang ervan zelf goed genoeg in en nam voldoende initiatieven. Het is een feit dat het vrij initiatief daarbij sterk werd bevoordelgd. In 1908 waren er 15 huishoudscholen, allemaal katholieke. Van de 26 landbouwingenieurs in dienst van de Staat in 1909, behaalden er 19 hun diploma te Leuven tegenover 7 te Gemblours. Boeken en brochures door katholieken geschreven (waaronder verschillende van Vliebergh) werden door de ministeries gesubsidieerd en verspreid.

(39) BB, Algemene vergaderingen van 1904 en 1905 : veeteelt; Algemene vergaderingen van 1908 en 1911 : tuinbouw; Hoofdraad, 16.1.1908, 15.10.1908, 19.12.1910 : tuinbouw.
PHK, o.a. 15, 16.6.1905 : geitenkweek; 26, 30.7.1907; 5, 6, 11, 13, 18.3.1908; 25, 29.6.1909 : tuinbouw.

Hetzelfde gold voor de vrije katholieke beroepsverenigingen. Er zijn tientallen voorbeelden te geven dat de Boerenbond financiële steun vroeg en meestal verkreeg, zonder dat daar een tegenprestatie aan verbonden werd : subsidies bij oprichting van onderlinge veeverzekeringen, van Raiffeisenkassen, van bibliotheken in boerengilden; gratis ontlede van stalen in de staatslaboratoria; subsidies voor nazicht van de boekhouding van Raiffeisenkassen; verlaging van de vervoertarieven per spoor van grondstoffen voor de aan- en verkoopvenootschappen; dezelfde fiscale voordelen als de officiële landbouwkantoren en dezelfde subsidies als de Landbouwcommissies; zelfs taksvrije briefwisseling met het algemeen secretariaat van de Boerenbond.

Omgekeerd duldde de Boerenbond allerminst dat er controle werd uitgeoefend op zijn werking : toen de A.S.L.K. in 1903 inzage vroeg van de ledenlijsten van de Raiffeisenkassen met het saldo van hun rekening in ruil voor 3% interest op het bij hen belegde kapitaal, raadde de Boerenbond de medewerking af en belegde de overschotten van de plaatselijke kassen voortaan zelf (40).

Deze drang naar autonomie van de beroepsvereniging verklaart het verzet van de bond tegen de wet van 31.3.1898. Helleputte had gehoopt dat de beroepsverenigingen door de wetgever tegelijkertijd als handelsmaatschappij zouden erkend worden, wat wil zeggen winsten maken en een kapitaalreserve aanleggen. Vermits dat niet geslaagd was, heeft de Boerenbond in 1901 zijn Aan- en Verkoopvenootschap als N.V. ingericht. De oppositie heeft daar in 1905 handig gebruik van gemaakt om een politiek schandaal uit te lokken over de enorme winsten die ten koste van de boeren naar de aandeelhouders zouden gegaan zijn (41).

Terwijl de Belgische Boerenbond trachtte zijn autonome positie tegenover de Staat te bewaren, zocht hij een zo groot mogelijke

(40) ADF, Z DEV 502, G. Vandervennet aan EV, 26.1.1903. ADF, Z DEV 516, EV aan G. Vandervennet, 28.1.1903; EV aan (F. Schollaert), 12.5.1903; EV aan (A.S.L.K.), ca 9.9.1903.

BB, Algemene vergaderingen van 1891, 1892, 1896, 1898, 1899, 1900, 1913; Hoofdraad, 22.10.1903, 12.1.1905, 13.10.1906, 10.10.1907, 24.2.1913.

(41) PHK, 2, 7, 8.6.1905 : Helleputte en Buyl.

BB, Algemene vergadering van 1897, 1898, 1901, 1909; Hoofdraad, 12.10.1905.

suprematie te verwerven in de vereniging van de boerenstand. In 1906 bijvoorbeeld stelde Vliebergh met genoegen vast dat het overgrote deel van de verzekerden in de Onderlinge Belgische Boerenverzekering (O.B.B.) leden van boerengilden waren. Toen in 1913 een Belgische Heidemaatschappij werd opgericht voor de ontginning van heidegronden, zorgde de Boerenbond ervoor de meerderheid te bereiken in de beheerraad. Onmiddellijk na de eerste wereldoorlog zal de bond opnieuw pogingen ondernemen om in Wallonië door te dringen (42).

Meer dan in Boerenbondgeschriften naar buitenuit ooit het geval geweest is, legde Vliebergh er telkens weer de nadruk op dat loonarbeiders evengoed als boeren en pachters voordeel konden halen uit lidmaatschap van een gilde. Deels omdat beroepsopleiding, verzekering, financiering enz. het gemakkelijkst de individuele boer konden bereiken via parochiale werking. Deels omdat de agrarische beroepsbevolking door het lidmaatschap van de gilde meer aan het beroep gebonden werd. Het is bijvoorbeeld typisch dat Vliebergh niet onverdeeld te vinden was voor handige huisontromers voor de verwerking van de melk in de boerderij, omdat "l'esprit d'individualisme" daarvoor meer kansen kreeg en de coöperatieve melkerijen overbodig werden (43).

De officiële vertegenwoordiging van de landbouw vormde het neteligste probleem in de relatie tussen officieel en vrij initiatief ter verbetering van de landbouw. Zij was sinds het midden van de XIXde eeuw niet meer gewijzigd. Maar vermits de "Landbouwcomices", Provinciale Commissies en Hogere Landbouwwraad maar een fractie vertegenwoordigden van de agrarische belangengroepen, drong de Boerenbond aan op de volledige herziening van het vertegenwoordigingssysteem. Verschillende oplossingen waren mogelijk. Vliebergh verdedigde op het Derde Internationaal Landbouwcongres te Brussel, in september 1895, de rechtstreekse verkiezing, waarvan hij later om praktische redenen afzag. Mellaerts stelde in 1898 aan de Hogere Landbouwwraad voor te werken met delegaties van erkende beroepsverenigingen, wat nadien voor de Boerenbond niet meer verdedigbaar was vermits hij zelf niet erkend was. Vliebergh veranderde dus de formulering en stelde in 1908 voor, alle vormen van landbouwvereni-

(42) BB, Hoofdraad, 18.1.1906, 18.7.1912, 5.9.1912, 9.12.1912, 10.4.1913. DOCUMENTATIEDIENST BELGISCHE BOERENBOND, 133, E. Luytgaerens aan EV, 3.3.1913; EV aan E. Luytgaerens, 4.3.1913.

(43) EV, A, p. 156.

gingen met één of ander wettelijk statuut af te vaardigen. Herziening van de landbouwvertegenwoordiging werd door de parlementaire oppositie beslist niet in dank aanvaard. Zij zag er alleen een politieke manipulatie in, een poging om de clericale politiek te institutionaliseren. Feitelijk had zij het daarmee bij het rechte eind, behalve dan in haar negatieve formulering. De katholieke boerenverenigingen hadden nu eenmaal nagenoeg het monopolie van de vereniging en verdediging van de boerenstand (44).

3. Sociale zekerheid

Sociale bescherming en verbetering van de levensvoorwaarden op het platteland kunnen bijdragen tot het afremmen van de landvlucht. Voor welke klasse werden maatregelen overwogen : landarbeiders, pachters, eigenaars ?

a. Loon

Vliebergh, noch de Boerenbond, noch de Ministers van Landbouw, noch de katholieke volksvertegenwoordigers hebben vóór 1914 openlijk actie gevoerd voor loonsverhoging van de landarbeiders. De liberalen hebben zich evenmin in het debat over het loon gemengd. De socialisten en christen-democraten daarentegen goochelden jarenlang met cijfers om te bewijzen dat de lonen veel te laag wa-

(44) EV, "La représentation professionnelle des intérêts agricoles. Troisième Congrès International d'Agriculture", Brussel, 1895, 8 p.; "La représentation officielle de l'agriculture", *Bulletin du Conseil supérieur de l'agriculture*, 1908-09, 12 p.

ADF, Z DEV 514, EV aan de Villermont, 16.1.1908.

BB, Hoofdraad, 2.4.1907, 14.1.1908.

PHK, 16.6.1905; 1.5.1906; 5, 6.3.1908; 17, 22, 23, 24e, 25, 30.6.1909; 2.7.1909. Woordvoerders : Raemdonck, Van Cleemputte, de Brocqueville, Maenhout, Schollaert, Mélot, Gravis (kath.); Giroul (lib.); Denis, Wauters (B.W.P.).

ren. Zij haalden in het parlement daglonen aan van 75 tot 80 centiem, van één frank, hooguit 1,5 frank. Helleputte, Minister van Landbouw en voorzitter van de Boerenbond, reageerde in 1908 verontwaardigd dat de lonen 2,5 tot 3 frank bedroegen. Maar hij was blijkbaar niet goed op de hoogte van de toestand, want onmiddellijk na het debat vroeg hij inlichtingen aan Vliebergh die ter dier gelegenheid voor de eerste maal een onderzoek instelde (45). Vliebergh baseerde zijn looncijfers op het jaarloon (in speciën en in natura) dat aangegeven werd voor de verzekering tegen werkongevallen. Alleen in de provincies Henegouwen en Luik noteerde hij regelmatig lonen van 2 frank per dag voor knechten; meiden, werkmannen en werkvrouwen, koehoeders enz. verdienden minder; lonen van 3 frank vormden een uitzondering; de meeste lonen schommelden tussen 1,25 en 1,75 frank (46). Daarmee vatte hij waarschijnlijk de topgroep, want alleen geëmancipeerde boeren met geëmancipeerde arbeiders zullen zich verzekerd hebben. Allerlei vormen van tijdelijke arbeid, kinderarbeid, arbeid in onduidelijk loonverband enz. ontsnapten aan Vlieberghs cijfers.

Dat neemt niet weg dat Vliebergh al in 1894 overtuigd was dat de landarbeiders onderbetaald werden, wat hij zonder onderbreking tot aan de eerste wereldoorlog geschreven heeft. Hij ging in principe zelfs akkoord met de veel gehoorde B.W.P.-eis tot het bepalen van een rechtvaardig minimumloon; een eis die hij alleen in eigen naam verdedigd heeft tijdens een les van de Boerenbond-Vacantieleergangen en die nooit door de bond werd overgenomen. Hij heeft allicht niet willen aandringen, omdat hij op lange termijn de dure loonarbeid toch zag verdwijnen ten voordele van familie-arbeid.

Alleen op het vlak van de seizoenarbeid in Wallonië heeft de Boerenbond iets willen bereiken : in 1906 sloot hij zich aan bij een "Comiteit van Uitwijkende Werklieden" dat onder meer modelcontracten met loonafspraken verspreidde. Of dat systeem degelijk

(45) *PHK*, 2.6.1905 : Buyl; 16.6.1905 : Gillès de Pélichy, Tack, Pépin; 27.4.1906 : Daens; 6, 12, 13, 19, 20.3.1908 : Demblon, Pépin, Vandervelde, Daens, Helleputte, Anseele, Debunne, Terwagne, Meysmans, Van Brussel; 22, 23, 24, 29.6.1909 : de Brocqueville, Daens, Wauters, Vandervelde, Debunne, Lampens. ALGEMEEN RIJKSARCHIEF BRUSSEL, Fonds Schollaert-Helleputte, 265, EV aan J. Helleputte, 31.3.1908.

(46) EV, "Les salaires agricoles en Belgique", *Etudes d'économie rurale*, p. 239-291.

functioneerde valt te betwijfelen, want in 1910 vroeg Vliebergh opnieuw dat een onderzoek zou ingesteld worden naar "een goed geregelde uitwijking", onderzoek dat er nooit gekomen is (47). Over opstellen en verspreiden van dergelijke modelcontracten voor loonarbeiders binnen Vlaanderen hebben Vliebergh of Boerenbond het nooit openlijk gehad.

Het opvangen van de problemen van de landarbeiders in 't algemeen heeft trouwens nooit als dusdanig op het agenda gestaan van de Hoofdraad, en dus zeker niet op dat van de jaarvergadering, die dienst deed als klaagmuur naar buiten. Alleen in de Vacantieleergangen werd er een les aan gewijd, wat onze indruk versterkt dat die lessen de uitlaatklep vormden voor problemen die in het officiële Boerenbondprogramma geen gehoor vonden. De bond beschouwde de loonarbeider altijd als annex, als nog-geen-boer en dus nog geen volwaardig lid van de vereniging. Of hij bewust geen actie heeft willen voeren voor loonsverhoging om leden die landarbeiders in dienst hadden niet voor het hoofd te stoten, is niet te bewijzen (48). Mogelijk had het bestuur ook een vertekend beeld van de situatie van de landarbeiders, omdat de bond vooral leden telde onder de zelfstandige boeren en pachters en onder de betere landarbeiders.

b. Verzekering tegen werkongevallen

Zoals Vliebergh zich uit eigen naam uitsprak voor een vast minimumloon voor landarbeiders, zo was hij persoonlijk ook gewonnen voor algemene verplichte verzekering tegen werkongevallen. De boerenbond had in augustus 1899 een overeenkomst gesloten voor verzekering tegen werkongevallen met een privé-maatschappij. Toen een wetsontwerp terzake volop in bespreking was, heeft hij als het ware

(47) BB, Algemene vergadering van 1907; Hoofdraad, 14.7.1906, 13.10.1906; 14.7.1910; Vacantieleergangen, 16.9.1911.

PHK, 6.3.1908 en 29.6.1909 : Demblon en Lampens (B.W.P.) eisen de wettelijke bepaling van het minimumloon voor landarbeiders.

(48) Het is niet geweten onder welke landbouwersklasse de Boerenbond het grootste aantal leden recruteerde : eigenaars, pachters of landarbeiders ? Een onderzoek naar de sociale stratificatie van de leden is echter onmogelijk vermits van de boerengilden alleen ledencijfers, maar geen lijsten op naam bewaard zijn.

afgewacht wat de wetgever voor de landbouw zou voorzien. Vliebergh schreef in december 1902 dat er in de Boerenbond nog niet over gesproken werd. In functie van de wet van 24.12.1903 heeft de bond dan zijn stelsel herzien : vermits de wet de verzekering verplichtte voor boeren die ten minste drie arbeiders regelmatig in dienst hadden, richtte hij een verzekeringsmaatschappij op om daarin te voorzien (de Onderlinge Belgische Boerenverzekering = O.B.B.); voor de boeren die buiten deze wet vielen, stichtte hij een tweede maatschappij (de Landbouwassurantie = L.A.).

Voor de landbouw lag het grootste tekort van de wet erin, dat het merendeel van de landarbeiders er niet door beschermd werd. Vermits de twee verzekeringskassen van de Boerenbond echter de mogelijkheid boden om boeren én arbeiders te verzekeren, hebben Boerenbond en Vliebergh geen actie gevoerd om de wet te doen herzien.

Een ontwerp van Minister Hubert voor verplichte verzekering van alle arbeiders werd neergelegd op 12.11.1912. Nog vóór het neergelegd was, bracht Vliebergh al rapport uit in de Hogere Landbouwwaad en onmiddellijk nadien in de Hoofdraad van de Boerenbond. De Hoofdraad ging akkoord met het principe van verplichte verzekering van alle landarbeiders. Zij vroeg nochtans één belangrijke toevoeging, die kenschetsend was voor de belangen die zij wilde verdedigen : dat de voordelen van de wet zouden uitgebreid worden tot de kleine boeren en pachters (49).

c. Pachtwetgeving

Vliebergh of Boerenbond hebben zich nooit ingezet voor wetgevende initiatieven ten voordele van de landarbeiders, maar wel ten voordele van de pachters. Volgens de Belgische wetgeving was de pachter nagenoeg niet beschermd : duur, vooropzeg, pacht prijs, vergoeding voor aangebrachte verbeteringen of voor geleden schade waren niet bepaald; in geval van faling van de pachter kon de eigenaar een belangrijk voorrecht laten gelden op de in beslag te nemen

(49) BB, Algemene vergadering van 1913; Hoofdraad, 9.1.1913, 24.2.1913, 10.4.1913.

ADF, Z DEV 516, EV aan X, 4.12.1902; EV aan Y, 31.12.1902.

ADF, Z DEV 514, EV aan Wodon, 7.4.1912.

goederen. Tot welke wantoestanden die situatie leidde werd in het parlement niet alleen door de oppositie, maar ook door een aantal leden van de meerderheid zeer scherp gehekeld. Maar zij botsten op een algemeen aanvaard en verspreid systeem : de Staat zelf had de gewoonte het contract van zijn pachters van de ene dag op de andere op te zeggen, wanneer aan de gronden een nieuwe bestemming werd gegeven. De bescherming van de pachter stond wel op het programma van de Boerenbond in 1890, maar niets laat vermoeden dat daar ooit voor geijverd werd.

Het eerste uitgewerkte voorstel kwam van Vliebergh, op de jaarlijkse algemene vergaderingen van 1899 en 1901. Hij vroeg de wettelijke bepaling van de pachttermijn, verplichte vooropzeg en vergoeding voor de uittredende pachter voor aangebrachte verbeteringen. Daarna werd er in de Boerenbond niet meer over pachtwetgeving gesproken. In zijn monografie over de Kempen en in een artikel van 1905 stelde Vliebergh wel vast dat de pachtprizen fel stegen, dat de pachters doorgaans behoorlijk bleven betalen, dat de wetgeving slecht was, maar dat er geen misbruiken waren van de kant van de eigenaars. Twee jaar later had hij blijkbaar zijn standpunt herzien : hij schreef dat de hoge pachtprizen en de korte pachttermijnen de intensieve bebouwing en grondige modernisatie van Haspengouw in de weg stonden. Mogelijk als gevolg daarvan, lanceerde hij dat jaar een georchestreerde campagne voor herziening van de pachtwetgeving. In september 1907 formuleerde hij een voorstel tot nieuwe wetgeving in een les van de Vacantieleergangen, in februari 1908 in een opgemerkte redevoering voor de Provinciale Boerenbond van West-Vlaanderen, in maart 1909 in *De Boer*, in april voor de Hoofdraad en in juni voor de Hogere Landbouwraad.

Vlieberghs standpunt was telkens zeer pragmatisch : hij vroeg voldoende bescherming voor de pachter (vastleggen van duur en vooropzeg van de pacht) met behoud van voldoende waarborgen voor de eigenaar (niet afschaffen, maar beperken van het eigenaarsvoorecht). Om de herziening van de wet te vergemakkelijken, wilde hij alleen aansturen op de verandering van de artikels 1774 en 1775 van het Burgerlijk Wetboek : de pachtduur voor landbouwgronden op drie jaar en voor weiden op één jaar brengen en een verplichte vooropzeg van twaalf maanden invoeren.

De Hoofdraad en de Algemene Vergadering van de Boerenbond namen Vlieberghs voorstel over, maar matigden de vooropzeg tot zes maanden. Dit gewijzigde voorstel werd overgemaakt aan de Minister

van Landbouw Schollaert vóór het begin van het Kamerdebat. Schollaert reageerde positief en beloofde de herziening, wat tijdens zijn ambtstermijn echter niet gebeurde. Welke krachten achter de schermen gespeeld hebben is onduidelijk. De Boerenbond kwam elk jaar met aandrang op de herziening terug. Vliebergh zelf zette er zich persoonlijk voor in : toen Schollaert amper negen dagen het Ministerie verlaten had, schreef hij al naar van de Vyvere en een paar maanden later naar De Vuyst, toen directeur-generaal aan het Ministerie. Maar van de Vyvere nam evenmin initiatief. Op aandringen van Vliebergh beloofde Helleputte intussen aan de Hoofdraad een wetsontwerp terzake neer te leggen, maar dat kwam er niet. Op 19.11.1912 uiteindelijk hebben een liberaal en een katholiek volksvertegenwoordiger, die geen binding hadden met de Boerenbond, elk één wetsvoorstel ingediend. Die werden door Vliebergh en de Hoofdraad als uitgangspunt genomen om opnieuw druk uit te oefenen. Begin 1914 verzond Vliebergh een overdruk van één van zijn artikels over de pachtkwestie aan alle volksvertegenwoordigers. De zaak bleef echter tot aan de eerste wereldoorlog zonder gevolg. Helleputte, Schollaert en van de Vyvere hebben dus, uit eigen overtuiging of onder druk van de grootgrondbezitters, aan de belangen van de eigenaars niet willen raken (50).

(50) EV, K, p. 74, p. 86; "De landbouw en de landelijke bevolking in België sedert 1830", *Dietsche Warande en Belfort*, 1905, p. 433; H., p. 80, p. 83; "Le bail à ferme. Conférence en Flamand à Roulers, à la Ligue provinciale des agriculteurs de la Flandre Occidentale, le 18 février 1908", *Études d'économie rurale*, p. 75-92; "Iets over de pachtkwestie", *De Boer*, 20.3.1909; "Le bail à ferme", *Le Paysan*, 1914, 1.

ADF, Z DEV 514, EV aan van de Vyvere, 27.6.1911; EV aan P. De Vuyst, 22.3.1912.

BB, Algemene vergaderingen van 1899, 1901, 1909, 1910, 1914; Hoofdraad, 13.4.1909, 26.4.1909, 14.12.1910, 27.4.1911, 12.7.1912, 5.9.1912, 9.1.1913, 24.2.1913, 10.4.1913, 15.1.1914; Vacantie-eergangen, 9.9.1907.

PHK, 1, 6.12.1904 : Buyl en de Smet de Naeyer; 2.5.1906 : Colaert; 6, 11, 20.3.1908 : Demblon, Hellinckx, Van de Venne; 18, 22, 23, 24, 25, 29, 30.6.1909 en 2.7.1909 : Van Langendonck, de Broqueville, Daens, Augusteyns, Wauters, Vandervelde, Buysse, Debunne, Lampens, Schollaert.

V. ONDER VOORBEHOUD VAN...

De drie polen — Vliebergh, Boerenbond en Ministerie — beoogden hetzelfde doel : het behoud van een zo groot mogelijk aantal boeren op het platteland, om redenen van voedselvoorziening, van volksgezondheid, van orde en stabiliteit in de maatschappij, van godsdienst en partij. De grondeigendom werd door alle drie aangezien als het beste middel om de binding met de landbouw te bestendigen.

De politieke wil om de voorgestelde maatregelen tot bereiken van dat doel te verwezenlijken, verliep niet altijd parallel.

De fiscaliteit stond aanvankelijk centraal in het eisenpakket van de Boerenbond. Tien jaar later was op dat vlak, ondanks herhaald aandringen, nog niets fundamenteels gewijzigd. Na 1900 werd in katholieke kringen over de herziening van de fiscaliteit nog weinig gesproken. Allicht gingen ze er liever stilzwijgend aan voorbij, dan maatregelen te overwegen die mogelijk repercussies zouden hebben op de belangen van de industrie en die het electoraal evenwicht zouden kunnen verstoren.

Inzake economische en technische oriëntatie van de landbouw werd eensgezind gewerkt door Staat en vrij initiatief, en duidelijk ten voordele van de kleine rurale middenstand. De overheid verbeterde op grote schaal infrastructuur en vakopleiding. Het gesubsidieerd katholiek vrij initiatief legde zich toe op plaatselijke werking : het voorzag voor de individuele boer in financiering, sociale en bedrijfsverzekering, juridisch en technisch advies, coöperatieve aankoop van grondstoffen en afzetmogelijkheden.

Na 1900 trok de Boerenbond zich als het ware binnen deze grenzen terug. Intern nam hij enorm veel waardevolle initiatieven : inrichting van grondkrediet, O.B.B. en L.A., Vacantieleergangen, paarden-, geiten- en hagelverzekering, Hoveniersbond, Heidemaatschappij enz. Naar buiten oefende hij echter veel minder openlijk druk uit op de landbouwpolitiek dan vóór de eeuwwisseling. Hij verwachtte van de Staat alleen dat zijn autonome werking zou gerespecteerd en financieel gesteund worden. Vliebergh was de enige in het Boerenbondmilieu die aanstuurde op het volgen en stimuleren van de landbouwwetgeving : bijvoorbeeld het ontwerp de Smet de Naeyer, de pachtwetgeving, de verzekering tegen werkongevallen. Van Helleputte kan moeilijk gezegd worden dat hij tijdens de onderzochte periode de belangen van de Boerenbond publiek behartigd heeft en met

veel kennis van zaken in het Parlement over landbouw gesproken heeft. Hij is tijdens de beschouwde ambtstermijn eigenlijk op geen enkel fundamenteel probleem ingegaan. Schollaert stond blijkbaar veel meer open voor suggesties en kritiek. Hij beloofde in 1909 onderzoek of behandeling van de meeste kwesties : de invoer van mager vee, de pachtwet, de officiële landbouwvertegenwoordiging, de verzekering tegen werkongevallen van alle landarbeiders, landbouwonderwijs in de lagere school en aan de boerin, de instelling van openbaar landbouwkrediet, de herorganisatie van de landelijke politie enz.

In de wil tot sociale bescherming van de agrarische bevolking valt een veelbetekenende gradatie waar te nemen, gradatie die samenvalt met de onderscheiden beroepsgroepen : grootgrondbezitters, boeren-eigenaars, pachters en landarbeiders. Vliebergh was er van overtuigd dat de loonarbeiders globaal onderbetaald werden, was zelf gewonnen voor de wettelijke bepaling van het minimumloon en de verplichte verzekering tegen werkongevallen; hij benadrukte de mogelijkheid om landarbeiders via boerengilden te integreren in de boerenstand. De Boerenbond liet daar weinig aan gelegen : landarbeiders waren niet zijn zorg, want hij verenigde boeren; dat toch een groot aantal arbeiders lid waren van de gilden, is eerder te wijten aan het feit dat de statuten van eigenaar en arbeider niet nauw meer te scheiden waren. Op regeringsniveau ten slotte konden de grootgrondbezitters de grootste invloed laten gelden, ten nadele van pachters en landarbeiders.

Maar al reikte de sociale bekommernis van de Boerenbond verder dan die van de wetgever, en die van Vliebergh verder dan die van de Boerenbond, toch moet ook daar nog een belangrijk voorbehoud gemaakt worden. Voorbehoud dat trouwens geldt voor de hele katholieke landbouwpolitiek. Vliebergh was er zich van bewust dat het gevoerde landbouwbeleid, zelfs in het beste geval niet kon leiden tot economische gelijkwaardigheid van landbouw en industrie. Hij schreef onomwonden dat het loon van de landarbeider altijd lager zal zijn dan dat van de industrie-arbeider, de winst in de landbouw altijd kleiner dan die in de industrie (51). Wat hem echter niet kon doen besluiten dat de economische opvatting van de landbouw fout was.

Op lange termijn, door aanhoudende drang naar eigendom, zag hij de loonarbeid op het platteland volledig verdwijnen. Alleen

(51) EV, H, p. 142; Hg, p. 166-168; BNTL, p. 474.

kleine familiebedrijven zouden overblijven, die gezien de precare winstmarge in de landbouw, uitsluitend zouden werken met onbezoldigde familie-arbeid.

Verder moest de standsfierheid zelf een belangrijke sociale drempel zijn om de manifeste voordelen van de niet-agrarische beroepsarbeid te compenseren. Weelde, comfort, verfijning en luxe waren toegestaan, maar moesten in verhouding zijn tot de stand; zo niet waren ze misplaatst. Het gezinsinkomen moest toereikend zijn om te leven zoals het aan de stand past. Boerendochters hoorden niet thuis in stedelijke pensionaten, maar wel in het eigen vakonderwijs.

Ten slotte geloofde Vliebergh dat de ongelijkheid in inkomen voldoende kon opgevangen worden door een min of meer geïnstitutionaliseerd systeem van paternalisme en additief loon. In feite bevestigde hij daarmee de bestaande toestand. Als middelen tot weerhouden van de loonarbeiders op het platteland wees hij bijvoorbeeld aan: "La formation de bons patrons, leurs recommandant la douceur envers leurs ouvriers", "Il faut bien traiter les ouvriers agricoles et faire de sorte que si leur salaire en argent est inférieur au salaire des ouvriers industriels, ils aient des suppléments de salaire..." (52).

Het bevorderen van de kleine landeigendom was juist zo belangrijk, omdat zij aan de onderbetaalde landarbeiders dat nodige "supplément de salaire" bezorgden. Om dezelfde reden was Vliebergh ook geen onverdeeld tegenstander van het behoud van de oude gemene rechten: vrijgeweide, oude voorrechten zoals strooisel rapen, sprokelen, ontschorsen, enz. Daarom betreurde hij de teloorgang van de landelijke huisnijverheid: spinnen en weven, manden en hoeden vlechten, houtbewerking enz. Daarom had hij een bezwaar tegen de nieuwe wetgeving op de landelijke stokerijen, die misschien het alcoholisme wel meer aan banden legde, maar een belangrijke inkomstbron aan de boeren ontnam. Maar uiteindelijk zijn dit overwegingen die meer weg hebben van een goedbedoelde landbouwtherapie, dan van een economisch adequate landbouwpolitiek.

Samengevat en geschematiseerd wil dit zeggen dat volgens de katholieke denkwijze binnen eenzelfde maatschappij twee economische systemen naast elkaar blijven bestaan. De secundaire en ter-

(52) EV, H, p. 140-41; "L'exode rural en Belgique. Communication faite avec M. Ulens au Congrès de la réforme sociale, 4 juin 1909", *Etudes d'économie rurale*, p. 292-301.

tiaire sector enerzijds produceren volgens het kapitalistisch systeem waarbij de kost van elke produktiefactor aangerekend wordt (grondstof, arbeid en kapitaal) en de arbeid gepresteerd wordt in loonverband (loon = vergoeding voor gepresteerd werk). In de landbouw anderzijds wordt de oude rekenwijze gehandhaafd : de arbeid wordt ondergewaardeerd, het aantal gepresterde uren wordt niet verrekend, een tijd/kost-verhouding bestaat niet. De arbeid geschiedt niet in bedrijfsverband, maar in familieverband, binnen de autonomie van het gezin. In se is dit dus een behoudsgezinde economische politiek.

Sociaal gezien wil dit zeggen dat naar gelijkheid gestreefd wordt binnen één stand : Vliebergh pleitte voor het egaliseren van het klasseverschil tussen eigenaars, pachters en landarbeiders door allen te promoveren tot rurale middenstand. Maar er werd niet gestreefd naar sociale gelijkheid tussen de verschillende standen van de maatschappij onderling. In se is dit dus een behoudsgezinde sociale politiek.

Maar zowel economisch en sociaal gezien was dit de meest realistische en pragmatische politiek. Het katholiek landbouwbeleid heeft op deze wijze de onvermijdelijke exodus van platteland naar stad vertraagd om ze te kunnen regulariseren. Zij heeft daarmee een breuk vermeden die nefast zou geweest zijn voor de bestaande sociale, religieuze en politieke orde.

LA POLITIQUE AGRICOLE CATHOLIQUE EN BELGIQUE AVANT LA PREMIERE GUERRE MONDIALE

par

Leen VAN MOLLE

RESUME

Depuis le milieu du XIXème siècle, la part de l'agriculture dans l'économie nationale ne cesse de décliner au profit de l'industrie et du secteur tertiaire. Toutefois, le secteur primaire continue à réclamer une attention particulière dans la mesure où il s'intègre pas de manière adéquate dans la société industrielle. Des problèmes de surproduction continuent à se poser, tandis que les marges bénéficiaires trop peu élevées et la durée du travail, plus longue dans ce secteur que parmi les autres branches d'activités, forment encore des objets de préoccupation. Il en va de même à propos du retard socio-culturel qui caractérise ce sec-

teur. La première tentative cohérente visant à donner une solution au problème agricole date des années 1884-1914, lorsque le parti catholique détint le pouvoir politique d'une manière ininterrompue. La politique agricole menée par ce parti était dictée par une double nécessité : d'une part, l'ordre socio-économique était perturbé dans le pays pendant et à la suite de la crise agricole (1880-1895) et, d'autre part, l'ordre politique se trouvait confronté au défi permanent du socialisme.

Les catholiques tentèrent de répondre simultanément à ces deux périls en freinant l'inévitable déclin de l'agriculture. Jusqu'au déclenchement de la première guerre mondiale, la conservation de la paysannerie fut dictée par cinq raisons principales.

En premier lieu, l'agriculture était nécessaire afin d'assurer, à l'intérieur même des frontières, un approvisionnement de subsistances. Deuxièmement, elle devait être préservée afin de développer les capacités de résistance physique de la nation. En effet, les paysans étaient généralement considérés comme des personnes jouissant d'une meilleure santé que le reste de la population. Troisièmement, les motivations religieuses et morales jouèrent un rôle dans les préoccupations du moment : le paysan, en contact quotidien avec la Création, n'était pas sujet à la dépravation des moeurs qui semblait inhérente à la société urbaine et à l'industrialisation. En quatrième lieu, le souci de défendre le territoire et la structure de l'Etat — qui garantit au paysan la protection de sa propriété — intervint en cette matière. Enfin, le nombre de paysans était déterminant pour le maintien du parti catholique lui-même. Ce dernier, seul défenseur politique "de la religion, de la propriété et de la patrie", pouvait compter sans réserve sur l'appui électoral des paysans.

Cette motivation explique le caractère nettement anti-socialiste de la politique agricole catholique. L'association des paysans dans une structure corporative fut, en outre, considérée par l'initiative privée comme un moyen idéal destiné à préserver, en temps opportun, l'agriculture de la lutte des classes. Les paysans, les fermiers et, occasionnellement, les ouvriers agricoles furent réunis en gildes, dirigées par le clergé paroissial et patronées par les notables et les propriétaires terriens locaux.

Bien que tout le bloc catholique fût favorable au maintien d'une population agricole aussi nombreuse que possible, la politique concrète ne se déroula pas toujours avec un accord unanime. Au point de vue de l'économie et de la technique agricoles, l'Etat et l'initiative privée agirent de manière parallèle en faveur de la petite classe moyenne rurale. Les mesures destinées à alléger la pression fiscale exercée sur l'agriculture en vue d'en augmenter les marges bénéficiaires et de faciliter l'acquisition de la propriété dans ce secteur n'avaient politiquement aucune chance d'aboutir face aux intérêts industriels et au souci de l'équilibre électoral. Une gradation significative mérite d'être remarquée dans la volonté exprimée de protection sociale. Un seul homme prit la défense des intérêts des ouvriers agricoles, tandis que les gildes paysannes veillaient aux intérêts des fermiers. Au niveau gouvernemental, on ne prit en considération que ce qui ne portait pas préjudice aux intérêts des grands propriétaires terriens. La politique agricole catholique visait d'une manière générale à "l'amélioration" de la situation socio-économique de la population rurale. A long terme, elle ne prévoyait pas que la rentabilité, le mode de production et le niveau de vie devien-

Leen VAN MOLLE

nant équivalents dans l'agriculture et l'industrie. Le secteur primaire fut considéré comme un système à part, tant au point de vue social qu'économique.

THE BELGIAN CATHOLIC AGRICULTURAL POLICY BEFORE WORLD WAR I

by

Leen VAN MOLLE

SUMMARY

Since the middle of the 19th century the share of agriculture in the national economy has been declining constantly in favour of industry and the tertiary sector. However, the primary sector still keeps requiring ample attention, because it has not yet been able to integrate adequately into the industrialized society : there are still problems of overproduction, of smaller profit-margins and longer working-times than in other trades and of a general socio-cultural inferiority towards the remainder of society.

The first coherent attempt at solving the agricultural problem dates from 1884-1914, when the Catholic party was in power without interruption. Its active agricultural policy was inspired by a twofold emergency-situation. On the one hand, the social-economic order of the country had been disturbed during and as a consequence of the agricultural crisis (1880/95). On the other hand, the political order was threatened by the continuous challenge of socialism.

The Catholics tried to meet the two needs simultaneously by slowing down the inevitable decline of agriculture. From the start and until world War I, the maintenance of the farming-class was motivated in five different ways. In the first place agriculture was necessary to assure the food-supply in the country; secondly, to enhance the physical resistance of the nation, since farmers usually proved healthier than the other inhabitants; thirdly, on religious and moral grounds : indeed, the farmer was in daily contact with Creation and not subject to depravity, which was considered inherent in urban society and structure, which are the natural protection of the farmer's property; finally, the number of farmers determined the survival of the party itself, which, being the sole political defender of 'Religion, property and country', could rely unconditionally on the electoral support of the farmers.

This motivation accounts for the strongly anti-socialist nature of the Catholic agricultural policy. Moreover, uniting the farmers in a corporate structure was used by free enterprise as an ideal means of protecting agriculture in time from class-struggle : farmers, tenants and farm-hands were

SUMMARY

united in guilds under the direction of parish-priests and patronized by leading residents and landed proprietors.

Though the entire Catholic block agreed to the maintenance of the largest possible agrarian population, there was hardly unanimity with regard to practical management. In the agricultural-economic and agricultural-technical fields the State and free enterprise worked along parallel lines in favour of the rural lower middle class. Measures to relieve agriculture fiscally and thus to increase the profit-margin and to facilitate the acquisition of property, did not stand the slightest political chance : industrial interests and the concern for electoral equilibrium were predominant. In the aspiration for social protection a significant gradation may be observed. One man vindicated the rights of the farm-hands; the farmers' guilds looked after the interests of the tenants; on government-level only those measures were considered which were not prejudicial to the interests of the large landowners.

The co-ordinated catholic agricultural policy aimed at the general "improvement" of the social-economic situation of the agricultural population. It did not, however, foresee that in the long run productiveness, production-system and standard of living would become equivalent in agriculture and industry. Both economically and socially speaking, the primary sector was viewed as a separate system.

Leen Van Molle, O.-L.-Vrouwstraat 46, 3000 Leuven